

POPULÄRVETENSKAPLIG LÄSNING FRÅN FORSKNINGSRÅDET FORTE

nov
2021

FORTE

MAGASIN

NÄR DÖDEN SKILJER OSS ÅT

Förlust av partner
drabbar äldre hårt

KREDITER OCH SNABBA LÅN

Allt fler unga hamnar
i skuldfällan

VACCINMOTSTÅND

Så sprids information
i vaccinskeptiska grupper

I hemmets otrygga vrå

Våld i nära relationer drabbar var fjärde
kvinna, och alla de barn som växer upp
i våldsamma hem. Vad kan vi göra åt det?

LEDARE	3
SÅ SPRIDS INFORMATION I VACCINSKEPTISKA GRUPPER	4
HÖGRE RISK FÖR PSYKISK OHÄLSA HOS UNGA SAMER	9
NÄR MAMMA OCH PAPPA SLÅSS	12
KRÖNIKA: UNGA MÅSTE LÄRA SIG GÖRA JÄMSTÄLLDA OCH SUNDA RELATIONER	20
BEHANDLING FÖR MÄN – ETT BOTEMEDEL MOT VÅLD?	21
INTERVJU: HAR VÅLDET ÖKAT UNDER PANDEMIN?	27
FORTE KARTLÄGGER FORSKNING OM VÅLD I NÄRA RELATIONER	28
GRÖN OMSTÄLLNING MED MÄNSKLIGT PRIS?	29
BRIST PÅ FAMILJEHEM UTMANAR SOCIALTJÄNSTEN	32
FEM (OCH ETT HALVT) KILO TYNGRE – SÅ HAR SVENSKARNAS HÄLSA FÖRSÄMRATS SEDAN 90-TALET	36
FLER UNGA HAMNAR I SKULDFÄLLAN	40
NÄR DÖDEN SKILJER OSS ÅT	44

FORTE MAGASIN

Redaktör: Antonia Hallberg och Marie Lann
 Ansvarig utgivare: Kruna Madunic, kruna.madunic@forte.se
 Grafisk form: Granath
 Omslag: Scandinav
 (Personen på bilden har ingen koppling till innehållet i denna publikation)

ISSN 2001-8258

FORTE

Box 38084, 100 64 Stockholm
 08-775 40 70
forte@forte.se

Forskning en nyckel till att bekämpa våldet

Mäns våld mot kvinnor i nära relationer är ett globalt samhällsproblem med allvarliga konsekvenser för de direkt berörda och deras närmaste omgivning. Under 2020 och 2021 har vi läst nyhetsrubriker om hur våldet förvärrats som en följd av isolering och social distansering under pandemin, och om hur fem kvinnor under våren 2021 mördades av någon de kände.

I juni presenterade regeringen ett nytt åtgärds paket för att intensifiera arbetet mot mäns våld mot kvinnor. Forte fick då ett särskilt uppdrag att kartlägga forskning inom området, inklusive hedersvåld. Vi hoppas att vi med vårt arbete ska bidra till att identifiera effektiva metoder och insatser för att bekämpa våldet.

Forskning har en nyckelroll i arbetet med att bekämpa våld i nära relationer och andra angelägna samhällsutmaningar. I slutet av september beviljade Forte nästan 750 miljoner kronor till ny forskning inom hälsa, arbetsliv och välfärd. Forskning som ska bidra med ny kunskap för att samhället bättre ska klara av de utmaningar som pekats ut av regeringen i den forskningspolitiska propositionen. Jag är väldigt glad och stolt att vi kan finansiera forskning inom angelägna områden som har stor betydelse för samhället och att vi kan bidra till en socialt hållbar utveckling.

I det här temanumret av Forte Magasin kan du läsa om flera olika forskningsprojekt som på olika sätt djupdykt i frågan om våld i nära relationer. Jag hoppas att magasinet kan bidra med ny kunskap och nya insikter.

Jonas

Jonas Björck
Generaldirektör, Forte

HOPP

Så sprids information i vaccinskeptiska grupper

Vaccinering kan vara livsavgörande. Det har covid-pandemin gett oss nya bevis för. Samtidigt finns det många människor som inte vill vaccineras. Hur sprids informationen i vaccinskeptiska samhällsgrupper och hur kan motstånd mot vacciner bemötas av myndigheter? Det ska socialantropologen Sibylle Herzig van Wees försöka svara på. TEXT Henrik Lundström ILLUSTRATION Erica Jacobsson

ELLER ORO

Vacciner är i många avseenden en framgångssaga, och ett exempel på hur vetenskapliga framsteg har kommit mänskligheten till nytta. Vacciner har bidragit till att så gott som utrota vissa allvarliga sjukdomar, exempelvis smittkoppor. Världshälsoorganisationen WHO uppskattade, innan covid-pandemin, att vaccinering på global nivå förebygger mellan två till tre miljoner dödsfall varje år från sjukdomar som stelkramp, mässling och vanlig influensa.

Men tveksamhet mot vacciner har funnits ända sedan den brittiske läkaren Edward Jenner 1796 utförde den första vaccineringen mot smittkoppor, berättar Sibylle Herzig van Wees, socialantropolog och forskare vid Karolinska institutet.

– Någon tydlig trend i vaccinmotståndet går inte att urskilja. Tveksamhet och motstånd mot vacciner går upp och ner, lite som en skogsbrand. Det blossar upp snabbt, kan hastigt byta riktning och kan vara väldigt svårt att kontrollera, säger Sibylle Herzig van Wees, och nämner till exempel vaccinering mot humant papillomvirus (HPV).

HPV-vaccinet har visat sig skydda med upp till 90 procent mot vissa cancerformer. I Sverige ingår

vaccinet i det allmänna vaccinationsprogrammet och erbjuds till både flickor och pojkar i årskurs 5.

– HPV-vaccin är ett fantastiskt vaccin, ur ett medicinskt perspektiv. Men det har vällat oro på olika håll i världen.

För några år sedan förekom rapporter om att flickor i Japan och Danmark som fått HPV-vaccin skulle ha drabbats av olika biverkningar, bland annat domningar och svårigheter att röra armar och ben. Nyheter kablades ut i tidningar och TV och personliga vittnesmål spreds via sociala medier. Myndigheter i de båda länderna utredde saken, utan att finna några kopplingar mellan vaccinering och rapporterade biverkningar.

Den negativa uppmärksamheten ledde dock till att HPV-vaccineringen sjönk drastiskt. I Japan har vaccinationsgraden sjunkit från cirka 70 procent till runt en procent. I Danmark har antalet vaccinerade återhämtat sig efter en målmedveten kampanj från myndigheterna. Sibylle Herzig van Wees ser det som en förtroendekris och som ett varnande exempel.

– Händelserna i Danmark och Japan är väldigt oroande, och viktigt för alla länder att ta lärdom av.

Sverige har traditionellt en hög vaccinationsgrad, men något liknande skulle kunna ske även här. Särskilt i samband med extrema situationer som under covid-pandemin med tanke på den snabba spridningen av information via sociala medier.

I någon mening har vaccinationer fallit offer för

sin egen framgång, den så kallade vaccinparadoxen. Tack vare omfattande global vaccinering mot mässling är utbrott av sjukdomen numera väldigt ovanliga, konstaterar Sibylle Herzig van Wees. Och varför vaccinera mot polio när sjukdomen inte längre finns?

– Ett antal sjukdomar upplever vi inte längre på nära håll. Då är det också svårare att se dessa sjukdomar som något hot. Många vaccinskeptiska föräldrar hör till denna grupp.

Dessutom resonerar de som så att ifall deras barn ändå skulle insjukna, finns en fantastisk sjukvård som kan ta hand om dem.

Det finns också mer genomgripande samhällsförändringar bakom vaccinståndet. Orsakssambanden är komplexa, men en gemensam faktor enligt Sibylle Herzig van Wees är en ökad misstro mot myndigheter. Motstånd och skepsis mot vaccin kan ses som en symbol för de allt bräckligare banden mellan stat och medborgare, menar hon.

– Relationen mellan medborgare och stat förändras kontinuerligt, men under de senaste decennierna har det skett ganska dramatiska förändringar. Många samhällsgrupper, både till höger och vänster i politiken, har lågt förtroende för politiska ledare och myndigheter. Dessutom misstror de läkemedelsbolag.

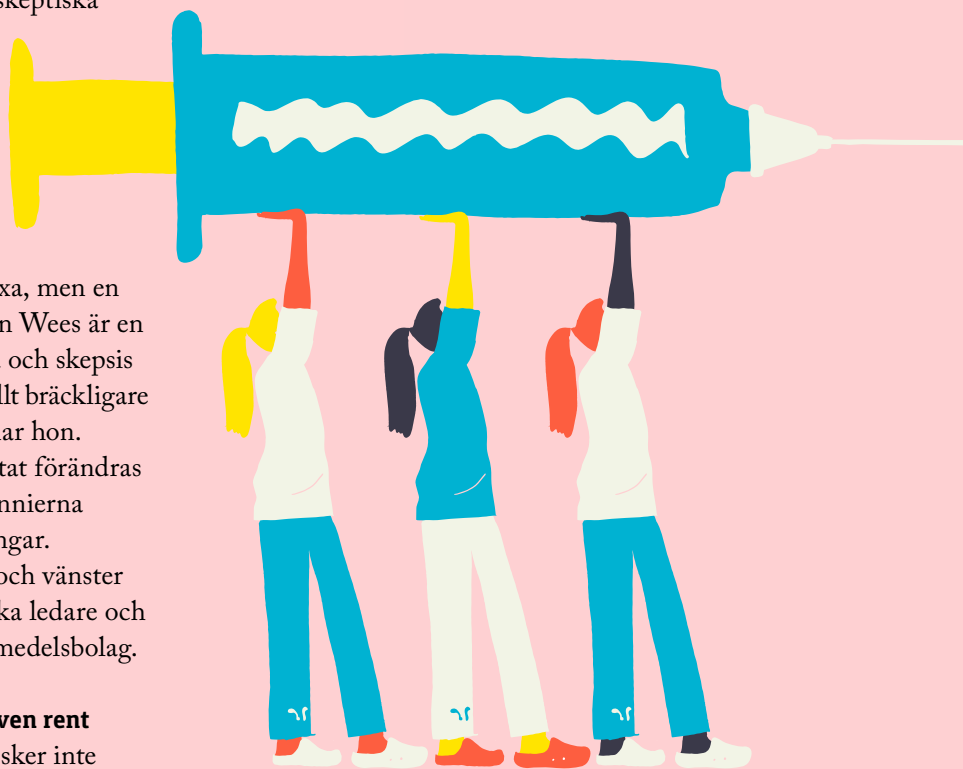
Bakom motstånd och tveksamhet finns även rent

sakliga skäl. Vaccinering räddar liv, men sker inte helt utan risk. I juni 2009 klassificerade WHO det dåvarande utbrottet av svininfluensa som en pandemi, och bara några månader senare inleddes vaccinering i Sverige. På kort tid vaccinerades närmare 5,3 miljoner svenskar, 60 procent av befolkningen. Dessvärre innebar vaccinet, Pandemrix, en ökad risk att drabbas av narkolepsi, en allvarlig neurologisk sjukdom. Enligt Läkemedelsverket insjuknade 100–150 barn och unga vuxna i narkolepsi som en direkt följd av vaccineringen mot svininfluensa.

Det pågår fortfarande studier för att förstå de långsiktiga följderna av dessa olyckliga händelser,

exempelvis hur det påverkat svenskarnas vilja att vaccinera sig mot covid-19.

Under 2022 och 2023 kommer Sibylle Herzig van Wees att leda ett Fortefinansierat forskningsprojekt om vaccinstånd. Genom att intervjua fokusgrupper vill hon öka förståelsen för hur information och rykten sprids i vaccinskeptiska kretsar. Hon kommer att samtala med antroposofier i Järna och invandrargrupper i Malmö samt även studera det vaccinstånd som förekommer på sociala medier. Folkhälsomyndigheten har tidigare konstaterat att skepsis och misstro mot vacciner är vanligare i dessa miljöer än hos övriga befolkningen.

– Vi har viss kunskap om varför de olika grupperna är tveksamma till vaccin. Men vi vet inte så mycket om varifrån de får sin information, hur informationen sprids vidare och inte heller hur dessa grupper förhåller sig till hälsovård och myndigheter.

På sikt hoppas Sibylle Herzig van Wees att hennes forskningsresultat kan bidra till ett förbättrat bemötande av de som är tveksamma eller skeptiskt inställda till att vaccinera sig själva eller sina barn. I förlängningen handlar det om att upprätthålla det höga förtroende för vacciner som trots allt fortfarande finns i Sverige.

– Vi måste ta människors oro på allvar. De flickor i Japan som upplevde symptom efter att ha vaccinerats mot HPV blev avfärdade som tokiga och hysteriska unga kvinnor. Ett sådant bemötande riskerar att späda på oron och det skadar förtroendet mellan samhället och en grupp människor. Om du är orolig och rädd slutar du att lyssna.

Förslagen om att göra vaccinering obligatorisk, exempelvis mot covid-19, tror inte Sibylle Herzig van Wees är rätt väg att gå. Istället behöver sjukvården och myndigheter bli mer inriktade på öppen dialog. De flesta som är tveksamma till eller vägrar vaccin är osäkra och har obesvarade frågor. Det gäller även hårdföra vaccinationsmotståndare, säger hon.

– Om man verkligen lyssnar till anti-vaxxare, är det många som har goda skäl till sitt motstånd. Vissa av dem har haft barn som fått en ovanlig biverkning efter vaccinering och kanske trott att barnen fått cancer. Det är personer som har haft det väldigt tufft och kanske gått runt med obesvarade frågor i årtal.

”

Om man verkligen lyssnar till anti-vaxxare, är det många som har goda skäl till sitt motstånd

SIBYLLE HERZIG VAN WEES

SIBYLLE HERZIG VAN WEES,
socialantropolog och
forskare vid Karolinska
institutet

Vi kommer inte att bli av med vaccinmotståndet, konstaterar Sibylle Herzig van Wees. Men vi gör bäst i att arbeta för att så många som möjligt ser nyttan med vaccin. Covid-pandemin och den pågående vaccinationen har hjälpt oss att se hur mycket som står på spel.

– Våra liv och vår livskvalitet hänger på att vi kan upprätthålla förtroendet för vaccineringar. Konsekvenserna riskerar annars att bli förödande, säger Sibylle Herzig van Wees. ■

Allmän vaccination för barn

- I Sverige finns ett allmänt vaccinationsprogram för barn. För närvarande omfattas elva smittsamma och allvarliga sjukdomar: rotavirusinfektion, difteri, stelkramp, kikhosta, polio, *Haemophilus influenzae typ b (Hib)*, pneumokocker, mässling, påssjuka och röda hund samt humant papillomvirus (HPV).
- Vaccinationerna är gratis och vårdnadshavare väljer själv om barnet ska vaccineras.
- De första vaccinerna erbjuds barn som är 6 veckor gamla, de sista vaccinerna ges till barn i årskurs 8–9.
- Det tillkommer hela tiden vaccinationer, 2019 tillkom exempelvis vaccination mot rotavirusinfektion och sedan 2020 erbjuds i årskurs 5 HPV-vaccin även till pojkar (tidigare erbjöds det enbart till flickor).

Många sjukdomar borta från Sverige

Vaccinationerna har gjort många sjukdomar mycket ovanliga. Röda hund och polio anses helt eliminerade och 2015 förklarade WHO att även mässling eliminerats från Sverige. 2020 rapporterades dock fem fall av mässling, varav fyra smittats utomlands.

Väldigt få biverkningar rapporteras

Biverkningar inom det allmänna vaccinationsprogrammet är ovanliga. Av de drygt 1,5 miljoner vaccindoser som gavs under 2020 rapporterades 483 misstänkta biverkningar, främst feber och lokala reaktioner vid injektionsstället.

De allra flesta barn vaccineras

Andelen barn som vaccineras enligt vaccinationsprogrammet är hög, visar statistik från Folkhälsomyndigheten. För exempelvis vaccinerna mot kikhosta, stelkramp, polio och mässling har andelen vaccinerade de senaste fem åren legat stabilt runt 97 procent.

Vaccinationstäckningen för HPV är något lägre. I slutet av 2020 hade 84 procent av 11-åriga flickor fått en dos HPV-vaccin, medan motsvarande siffra för 11-åriga pojkar var 78 procent.

Källa Folkhälsomyndigheten

”

VAD ÄR ETT ERKÄNNANDE
AV SAMER SOM URFOLK VÄRT
OM MAN INTE ARBETAR
MED DERAS HÄLSA?

JON PETTER STOOR, forskare vid
*Institutionen för epidemiologi och
global hälsa vid Umeå universitet*

FOTO: Mia Sandström

Högre risk för psykisk ohälsa hos unga samer

TEXT *Maja Lundbäck*

Unga samer, främst renskötande män, mår betydligt sämre än snittsvensken. Så vad skulle främja hälsan? Forskaren Jon Petter Stoor, specialist på suicid, har gett sig i kast med frågan. Det samiska språket kan vara en nyckel, men det är inte den enda, tror han.

Samer som pratar samiska som modersmål eller nästintill lika bra har mindre allvarlig psykisk ohälsa, mindre självmordsproblematik och rapporterar högre välbefinnande än andra samer. Det visar en ny folkhälsoundersökning bland samer, som skickats ut till personer som finns med i den samiska röstlängden, men också till alla som äger renmärken i fjäll- eller skogsamebyar. Jon Petter Stoor är forskare vid Institutionen för epidemiologi och global hälsa vid Umeå universitet och en av dem som ligger bakom enkäten.

– Detta var ett genomgående fynd vad gäller all psykisk ohälsa. Nu är jag intresserad av att ta reda på vilka faktorer som främjar fysisk och psykisk hälsa hos unga samer, de mellan 18 och 24 år, säger han.

Jon Petter Stoor växte upp i en samisk miljö, med en samisk pappa och icke-samisk mamma, i Kiruna. Som

barn pratade han svenska. Han kan fortfarande inte samiska så bra, och har precis påbörjat en nybörjarkurs.

– För mig har det varit en källa till trauma att jag inte har kunnat samiska. På min sameskola uppstod en konflikt som ledde till att föräldrarna till de svensktalande barnen flyttade sina barn till en kommunal skola. Efter det ville jag inte ha någonting med det samiska att göra, jag kände mig utkastad. Det här är nog orsaken till att jag utbildade mig till psykolog med inriktning på samisk identitet, säger han.

I rollen som psykolog har Jon Petter Stoor tidigare jobbat kliniskt med unga samer med självmordsproblematik. Numera forskar han på heltid och 2020 disputerade han på en avhandling om samisk suicidprevention och hur samer ser på de självmord som sker.

Tillsammans med kollegor har han pekat på att unga, renskötande, samiska män utgör en riskgrupp för självmord.

– De unga renskötarkillarna är ofta de som står stadigast i sin samiska kultur. I sina familjer är de jätteviktiga eftersom de ska bära arvet vidare. När det är många suicidfall i den gruppen blir det väldigt symboltungt. Det är ju dessa killar som har bäst tillgång till det som är sinnebilderna av det goda samiska livet, säger han.

Samtidigt, påpekar Jon Petter Stoor, sammanfaller självmorden med ökad markexploatering och andra starka samhällsfaktorer, som påverkar rennäringen negativt.

Att det är vanligare med psykisk ohälsa bland vissa samer än icke-samer har också visats i tidigare studier. Två enkätstudier som forskaren Lotta Omma skickade ut 2008 kunde visa att unga samers hälsa generellt var fullt jämförbar med icke-samers, men att stress, depression och självmordsproblematik var vanligare hos de unga samerna. Men varför det ser ut så här har ändå varit okänt, även om det finns internationell forskning bland andra urfolk som kan ge en hint.

För även hos andra urfolk syns höga suicidtal bland killar, som dessutom sjunker nedåt i åldrarna.

– Ofta finns kopplingar mellan psykisk ohälsa och sociala problem, som låg utbildning, arbetslöshet, rasism och diskriminering. Man står inför stora livsutmaningar men saknar verktyg för att hantera dem, säger Jon Petter Stoor.

Situationen bland samer i Sverige ser dock bättre ut än den gör hos urfolk i andra delar av världen sett till skillnader i psykisk hälsa. Många samer tycker också att det är för mycket fokus på psykisk ohälsa och vill nu börja tala om och arbeta hälsofrämjande i stället, vilket Jon Petter Stoor håller med om.

– Ja, vad är ett erkännande av samer som urfolk värt om man inte arbetar med deras hälsa?

I ett forskningsprojekt, som pågår till 2023 och stöttas av Forte med två miljoner kronor, ska han titta närmare på vad som är psykisk och fysiskt hälsofrämjande för 18 till 24-åriga svenska samer.

Steg ett är dock att identifiera hur gruppen mår, vilket han ska göra genom att analysera svaren i den färska samiska folkhälsoundersökningen. Förutom psykisk ohälsa och utsatthet för våld och diskriminering har enkäten även fokus på andra folkhälsoområden, som rökning, motion, alkoholkonsumtion och BMI. De unga samernas svar kommer att jämföras med hur unga icke-samer har svarat i Folkhälsomyndighetens nationella enkätstudie *"Hälsa på lika villkor"*, som skickats

ut ungefär samtidigt. Men, understryker Jon Petter Stoor, samers hälsa är inte enbart intressant ur ett ojämlikhetsperspektiv.

– Samers hälsa är viktigt att arbeta med även om vi hittar de som har det relativt bra. Från ett urfolksperspektiv har alla folk rätt att arbeta för sin egen hälsa, oavsett hur den ser ut, säger han.

Troligen finns flera hälsofrämjande faktorer än det samiska språket att finna, bara man letar.

– Rent teoretiskt skulle man kunna tänka sig att kunna tala samiska genererar bättre hälsa även hos yngre samer. För vad är ett språk? Jo, kulturell förankring, sociala relationer, integration i det samiska samhället, stolthet. En stark samisk identitet är säkert stärkande, men kanske är det inte heller hela förklaringen. Samiska ungdomar växer i dag i hög grad upp i ett svenskt samhälle, säger Jon Petter Stoor.

Steg två är att intervjua institutionsföreträdare på lokal, regional och nationell nivå för att ta reda på om de gör något för att arbeta med unga samers hälsa – och i sådana fall vad. Han ska också etablera ett samarbete med den samiska ungdomsorganisationen Sáminuorra.

– Vi kommer att göra en studie där vi pratar med ungdomarna om vilka insatser som de skulle vilja se kring deras hälsa. Sedan får deras medlemmar ranka idéerna, säger han.

När prioriteringsordningen är klar är det dags för en workshop, förhoppningen är att de ska kunna landa i en konkret färdplan.

– Ungdomarnas röster är jätteviktiga här. Vi tänker att de ska vara med och styra vilken kunskap vi tar fram. Internationell forskning visar att urfolk, och särskilt ungdomar, som upplever kulturell egenmakt får en stärkt hälsa. Förhoppningsvis kommer projektet i sig att stärka känslan av att de unga samerna kan påverka sin egen kontext, säger han. ■

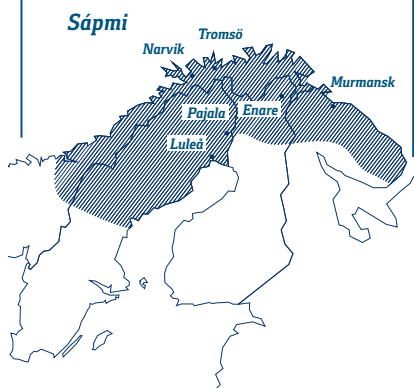
Samerna i Sverige och världen

Samerna är ett av världens urfolk och det enda i Europa. Samerna bor traditionellt i delar av Ryssland, Finland, Norge och Sverige. Detta stora landområde kallas för Sápmi, samernas land.

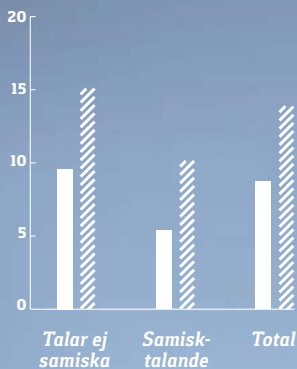
En vanlig uppskattning i dag är att det finns mellan 80 000 och 100 000 samer i världen, varav 20 000 till 40 000 bor i Sverige. Samer är bosatta i hela landet, men de flesta bor i Norrbottens och Västerbottens län, samt efter fjällkedjan.

Samerna är erkända av svenska staten som ett urfolk och en nationell minoritet. I egenskap av urfolk har samerna ett folkrättsligt skydd.

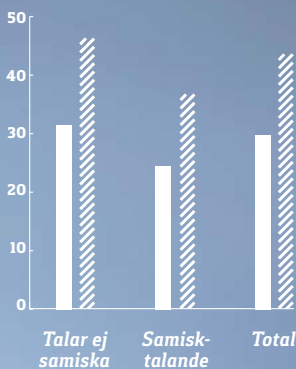
Källa Sametinget och samer.se

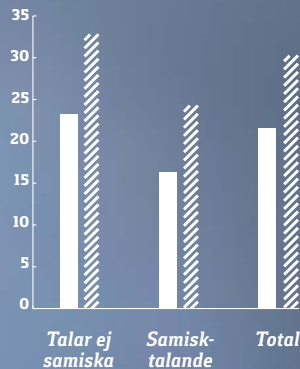
Andel (%) samer som **upplever ganska mycket eller mycket stress**, fördelat på kön och samisk språkkunskap

Andel (%) samer som **upplever ängslan, oro eller ångest**, fördelat på kön och samisk språkkunskap

Andel (%) samer som **någon gång tänkt på att ta sitt liv**, fördelat på kön och samisk språkkunskap

■ Män   ▨ Kvinnor

Folkhälsoenkäten "Samisk hälsa på lika villkor"

Den samiska folkhälsoenkäten "Samisk hälsa på lika villkor" genomfördes under våren 2021 av forskare vid Umeå universitet, på uppdrag av Sametinget.

Enkäten skickades ut till cirka 10 000 personer i åldern 18–84 år som blivit utvalda ur Sametingsröstlängden, renmärkesregistret eller SCB:s yrkesregister. Totalt inkom 3 800 svar.

Resultaten visar bland annat att psykiska besvär som ängslan, oro eller ångest är mindre vanligt hos samer som pratar samiska jämfört med de som inte kan språket. Enkäten visade också att andelen som rapporterade stress, självmordstankar, suicidförsök och depression var högre bland icke-samisktalande.

Resultaten från folkhälsoenkäten kommer att bearbetas och färdigställas i en rapport före årsskiftet 2021/2022.

Källa Sametingets individuella analys för nationell strategi psykisk hälsa och suicidprevention (2021), Umeå Universitet

NÄR MAMMA OCH PAPPA SLÅSS

I Sverige lever fler än 200 000 barn i våldsamma hem. För ett barn kan det innebära ett stort trauma att bli vittne till våld i hemmet. Vid Ersta Sköndal Bräcke högskola pågår forskning om hur stödet till barn som upplever våld inom familjen kan förbättras. TEXT Johan Frisk

Personerna på bilderna har ingen koppling till innehåll i artikeln
Foto: Jakob Kirz / Unsplash

foto Shahrin Khalidji/Unsplash

foto Pixabay/Pexels

foto Kristian Popul/Pexels

”

*JAG VILLE INTE VARA DÄR NÄR MIN
MAMMA BLEV SLAGEN. JAG VAR INSTÄNGD
OCH OM JAG SKULLE GÅ UT KANSKE JAG
SKULLE BLI SLAGEN SJÄLV.*

*JAG BERÄTTADE INTE FÖR NÅGON VAD
SOM HAR HÄNT.*

Pojken som pratar är tio år. Hans berättelse är en av de som ingår i Unicefs rapport *Vem skyddar mig från våld?* En dag kom pojkens mamma till skolan och hämtade honom, men istället för att gå hem tog de en taxi till ett skyddat boende. Det var först när han träffade en familjehandlare på socialtjänsten som han berättade vad som hade hänt. Och hur det kändes när mamma blev slagen och han fick se på.

Unicef har varit en av de organisationer som starkast drivit kravet om att det skulle bli ett brott att utsätta barn för att bevittna våld. År 2018 tillsatte regeringen en utredning om frågan. Förutom den tioåriga pojkens och flera andra barns berättelser innehåller slutbetänkandet fakta som beskriver barns verklighet. Som att över 200 000 barn i Sverige någon gång har upplevt våld mellan närstående vuxna, och att 3 000 barn årligen vistas på skyddat boende. Drygt 54 procent av de barn som upplevt våld mellan föräldrar är också själva utsatta för våld.

Den 1 juli i år införde riksdagen ett barnfridsbrott, vilket innebär att det blir straffbart att låta barn bevittna brott. Än så länge är det för tidigt att säga vad den nya lagen innebär konkret för barnen.

– Men att den kommer att få betydelse kan vi utgå ifrån, säger Maria Eriksson, professor i socialt arbete vid Ersta Sköndal Bräcke högskola.

Enligt Maria Eriksson kan ett barn som har bevittnat våld i hemmet få lika stort trauma som ett barn som själv blivit utsatt. Det kan handla om emotionella problem, ångslighet, depression och dålig självkänsla.

– Å andra sidan vet vi att en hel del barn klarar sig förhållandevis bra. Det är komplicerat hur barn reagerar men generellt gäller att ju tidigare i livet barnet upplever våld, ju grövre våldet är och ju oftare det händer desto allvarligare blir konsekvenserna.

– Om omsorgen fungerar från en förälder så hjälper det, så det är viktigt att inte undergräva relationen till mamman som det oftast handlar om. Det spelar också roll vilken hjälp man kan få. A och O är att se till att våldet upphör.

Socialtjänsten har en central roll i att ge insatser till barn som upplever våld. Det handlar både om att upptäcka utsatta barn, utreda deras situation, skydda dem och att förhindra att de utsätts igen. Exakt vilka metoder och insatser som används varierar dock mellan kommunerna. Ett exempel finns i Trollhättan, där

socialtjänsten bland annat arbetar enligt BIM, Barnhusets insatsmodell.

Metoden syftar till att barn som upplever våld i hemmet snabbt ska erbjudas stöd. Efter att en anmälan om våld mot barn inkommit, och socialtjänsten gjort sin risk- och skyddsbedömning, kallas vårdnadshavarna till ett möte med socialtjänsten. Om vårdnadshavarna samtycker till insatsen åker socialtjänstens behandlare samma dag hem till familjen, en behandlare för föräldrarna och en för barnet.

Maria Blomgren Rydell är teamledare för BIM i Trollhättan.

– Det är en snabb insats som vi gör samma dag som föräldrarna får reda på att det finns en anmälan. Barnet är ofta oroligt och skrämt efter att ha upplevt våld.

I en till två veckor kommer behandlarna till familjen varje dag eller varannan. I samtal med barnet är det viktigt att hålla kvar våldet som orsak till det som händer, så att fokuset inte flyttas till att barnet kanske har egna problem hemma och i skolan.

– Det är viktigt att benämna våldet och prata om det, för våld föder svåra känslor, och genom att benämna det som våld bekräftar man den svåra känslan som barnet bär på, säger Filippa Ristorp, socialsekreterare och samordnare för Barnahus i Trollhättan.

BIM har införts i 17 kommuner i Västsverige. I Trollhättan har socialtjänsten gjort ett 50-tal insatser, i Vänersborg lika många. Enligt Maria Blomgren Rydell är modellen framgångsrik.

– Det vi har märkt är att de här familjerna inte kommer tillbaka i samma utsträckning till socialtjänsten och behöver stöd.

BIM har utvärderats av forskare vid Högskolan Väst. Flera av dem som forskarna har intervjuat har noterat att metodens fokus på barnets upplevelse av våldet kan ge en ökad insikt hos föräldrarna. En av de intervjuade säger:

”Jag tänker på flera pappor som, utifrån barnets perspektiv, varit våldsutövare, och som faktiskt har börjat gråta i första samtalet”.

I januari 2020 inledde Maria Eriksson och hennes kollegor *Sivin*, ett sexårigt forskningsprogram om barn och våld inom familjen. Maria Eriksson har länge forskat om våld i nära relationer.

– Jag hade redan en bra bild av hur komplicerat vår socialtjänst fungerar när det finns både barn och vuxna inblandade, eftersom arbetet är uppdelat i åtgärder för barn respektive vuxna. Men nu har jag fått en ännu djupare förståelse för hur otroligt komplicerat det här arbetet är. Och om jag som forskare tycker det, hur ska då föräldrar och barn kunna navigera i det?

Ett barn som har bevittnat våld kan påverkas av beslut hos ett tiotal instanser. Det finns ett mottagningsteam för vuxna, ett annat för barn, ett relationsvårdsteam, en utredningsenhet för barn, en annan för vuxna. När barnet och mamman ska lämna det skyddade boendet kommer boendeenheten in. Behövs psykiatrisk vård sker den hos regionen.

”

*NÄR ALLA SKA GÖRA SINA EGNA
BEDÖMNINGAR BLIR DET LÅNGA
VÄNTETIDER OCH DET KAN TA
MÅNADER INNAN EN INSATS
ÄR BESLUTAD* MARIA ERIKSSON

14% har upplevt våld

Stiftelsen Allmänna Barnhuset genomför på uppdrag av regeringen återkommande undersökningar av barns upplevelser av våld. Den senaste är från 2016 och visar att 14 procent av eleverna hade upplevt fysiskt eller psykiskt våld mellan föräldrarna.

Fler har upplevt att pappa varit våldsam än att mamma varit det - elva procent jämfört med sju procent.

Exempel på fysiskt våld som angavs i enkätfrågan var **"gav en örfil", "drog i håret", "kastade saker på", "slog med knytnäve/tillhygge", "sparkade på"**. Exempel på psykiskt våld var **"hotade med fysiskt våld" och "kränkte, förtryckte eller dominerade"**.

Dessutom rapporterade 14 procent att de själva har utsatts för fysisk misshandel av sina föräldrar, och elva procent rapporterade att de utsatts för psykisk misshandel av en förälder.

Undersökningen genomfördes som en skolenkät med cirka 5 000 elever i årskurs 9 och årskurs 2 på gymnasiet.

Källa Våld mot barn 2016, Stiftelsen Allmänna Barnhuset

foto: J. Madah/Pexob

foto: Janko Fertiz/Unsplash

foto: Karl Fredriksson/Unsplash

FOTO Shutterstock

FOTO Shutterstock

FOTO Connor Baker/Unsplash

Det nya barnfridsbrottet

Den 1 juli 2021 trädde den nya lagen om barnfridsbrott i kraft. Lagen innebär att barn som blir vittne till våld inom familjen får ett starkare skydd.

Ett barn som bevittnar våld blir nu målsägande och har rätt till skadestånd.

Snabbfakta

- Det blir straffbart att utsätta ett barn för att se eller höra vissa brottsliga gärningar, såsom vålds-, frids- och sexualbrott, i en nära relation.
- Man räknas som barn upp till 18 års ålder.
- Den person som står för våldet i en nära relation riskerar att misstänkas även för barnfridsbrott om barnet på något sätt bevittnat våldet.
- Straffet blir fängelse i upp till två år. Vid grovt brott fängelse i lägst nio månader och högst fyra år.

Källa Polisen.se

– När alla ska göra sina egna bedömningar blir det långa väntetider och det kan ta månader innan en insats är beslutad, säger Maria Eriksson.

Forskarna ska nu se över vad som kan göras för att förbättra stödet.

– En grundläggande idé med det som vi ska göra är att man behöver se över både det stöd som finns, och se till att det kommer barnet till del, så att det inte blir den här typen av glapp och att man motarbetar varandra.

Forskarna samarbetar med flera kommuner i Stockholmsområdet. Stockholms stad är en av de kommuner som har infört det som kallas Islandsmodellen, ett arbetssätt som ska skapa ett bättre samarbete mellan olika myndigheter i akuta situationer, för att fånga upp barn som har bevittnat eller utsatts för våld i hemmet.

– Där kommer vi in med en metodutveckling för att kunna förbättra kvaliteten i det arbete de gör. Det har gjorts mycket samarbeten, men allt dokumenteras inte och görs forskningsbart.

Forskningsprogrammet *Sivin* består av 14 delprojekt. Några av dem ska avslutas i slutet av 2022, medan andra pågår till programmets avslut 2025.

– Tanken är att vi utifrån de här delprojekten ska se hur vi kan utveckla organisationen och hitta nya metoder, säger Maria Eriksson. ■

FOTO Kim Norman

MARIA ERIKSSON, professor i socialt arbete vid Ersta Sköndal Bräcke högskola

MARIA BLOMGREN RYDELL, teamledare för BIM i Trollhättan

FILIPPA RISTORP, samordnare för Barnabus i Trollhättan

”

*DET ÄR VIKTIGT ATT BENÄMNA
VÅLDET OCH PRATA OM DET,
FÖR VÅLD FÖDER SVÅRA KÄNSLOR*

FILIPPA RISTORP

Unga måste lära sig göra jämställda och sunda relationer

De flesta killar jag möter i mitt arbete på organisationen MÄN anser att en bra kärleksrelation bara flyter på. Och ärligt talat, när jag själv började dejta hade jag samma bild. Genom populärkulturen fick jag lära mig att relationer består av att göra roliga saker ihop och av överdådiga romantiska gester. Men det mer vardagliga relationsgörandet – att vara nyfiken och lyssna på hur ens partner har det, att berätta hur en själv mår eller att lyfta något som skaver – det fanns inte med i min repertoar. På det planet verkar inte så mycket ha förändrats från när jag själv var tonåring.

För att få ett stopp på killars våld mot tjejer och andra behöver vi jobba brett kring hur unga kan göra jämställda och sunda relationer. Dagens unga växer upp med "stopp min kropp" och med en modern samtyckeslagstiftning och efterdyningarna av #metoo. Det är stora och viktiga förändringar. Samtidigt vet vi att det förekommer alldeles för mycket våld i ungas kärleksrelationer. Då räcker det inte med breda insatser, utan vi behöver också arbeta på andra nivåer.

De killar vi möter i MÄN:s samtalsmottagning är där för att de har utövat en eller flera våldsamma handlingar mot en partner, dejt eller vän. Frågor som upptar killen (men även den utsatta) mest är: Varför hamnade vi här? Varför kränkte jag henne? Varför är jag anmäld för våldtäkt? Han känner sällan igen sig och börjar söka efter svar i sin historia, dagsform eller berusning. Han försöker förklara varför han tappade humöret, fick en blackout eller tvingade någon till sex.

Vår uppgift som samtalspartner är att vrida hans fokus till att fundera kring vad våldet fyller för funktion för honom. Vad ville han uppnå med att använda kontroll, kränkningar eller våld? Målet är att få honom att se att han hade kunnat välja en annan väg än att bli våldsam.

Insikten att han själv är ansvarig för sina val kan underlätta att göra annorlunda i framtiden. Om vi går med på att samtala om hans orsaksförklaringar hamnar hans egna tillkortakommanden i fokus och hur det blir

för den utsatte som hamnar i skymundan. Processen att ta ansvar för sitt våld förlängs. Om vi vill att killar ska sluta kontrollera, kränka och använda våld mot sin partner måste de se att de är ensamt ansvariga för våldet, oavsett vad den andra personen har gjort.

Dessutom är det viktigt att inte enbart titta på slag, knuffar och våldtäkter. Vi måste också lyssna efter berättelser om makt och kontrollhandlingar som till exempel svartsjuka, att be om sin partners lösenord på sociala medier eller att uttrycka åsikter om vem ens partner får ha kontakt med. Unga tänker sällan på detta som uttryck för kontroll och oftare som att parrelationer generellt medför vissa begränsningar.

Om det outtalade relationskontraktet innehåller för många begränsningar bildas med tiden en normaliserande väv som blir kontrollerande för partnern. När vi sätter fokus på svartsjuka, kontroll över sociala medier och förväntningar på att en partner eller dejt ska vara sexuellt tillgänglig sätts killens föreställningar om parrelation i rörelse. En rörelse som bidrar till att killar väljer att från och med nu göra mer trygga och säkra relationer som snarare bygger på nyfikenhet och respekt.

Men vi behöver vara fler som reagerar på och arbetar med unga som utövar våld i sina relationer. Vi som är i killars närhet behöver bli bättre på att se och reagera på signaler av osunda relationer och våldsamt beteende, både professionellt och privat. Att inte göra det är ett svek mot dem som blir utsatta. ■

Foto Tony Hultkvist

JOHAN NIKULA,
projektledare
stödtagning Killar.se,
organisationen MÄN.

Organisationen MÄN arbetar för en jämställd värld utan våld genom våldsförebyggande arbete. Inom verksamheten ryms även

killar.se, en stödverksamhet med stödchatt och samtalsmottagning (med stöd av Allmänna arvsfonden).

Mäns våld mot kvinnor är ett allvarligt samhällsproblem. Men i dag har socialtjänsten inga evidensbaserade metoder för att behandla män som använder våld i nära relationer. Forskaren Jenny Rangmar utvärderar nu arbetet vid tre verksamheter som erbjuder behandling för våldsutövare.

BEHANDLING FÖR MÄN

– ett botemedel mot våld? TEXT Jennie Aquilonius

Drygt var fjärde kvinna har någon gång utsatts för våld i en nära relation, enligt Brottsförebyggande rådet. I genomsnitt dödas 17 kvinnor om året av en nuvarande eller tidigare partner. I de flesta fall är förövaren en man. Men hur ska samhället få män att sluta använda våld?

I dag finns det inte några evidensbaserade metoder inom socialtjänsten för att behandla män som utsätter sina närstående för våld. Jenny Rangmar är doktor i psykologi och forskare på Göteborgsregionen, ett samarbete mellan 13 kommuner i Västsverige. Hon leder ett forskningsprojekt för att utvärdera de behandlingsmetoder som används vid mottagningarna Utväg Skaraborg, Utväg Södra Älvsborg och Kriscentrum för män i Göteborg.

– Vissa undrar varför det satsas så mycket på männen, men syftet är att få män att sluta utöva våld. Min förhoppning är att studien ska visa att behandlingsmetoderna fungerar bra, men att vi också hittar sådant som kan bli ännu bättre, så att metoderna blir riktigt effektiva. Det är i förlängningen ett sätt att hjälpa kvinnor som utsätts, säger hon.

De tre verksamheterna jobbar på liknande sätt och erbjuder både individuell och gruppbaserad behandling. Männen söker sig dit frivilligt och träffar först en behandlare för enskilda samtal. Behandlaren anpassar samtalen efter varje klient, men det finns vissa byggstenar som återkommer. Vissa män går bara i enskilda samtal medan andra erbjuds behandling i grupp. Arbetet är baserat på Alternativ för våld, ATV, en välbeprövad metod som är framtagen av den norske psykologen Per Isdal.

– Det handlar om att mannen ska förstå vad våld är, se sitt eget ansvar, förstå hur våldet påverkar omgivningen och hitta andra sätt att agera på, säger Jenny Rangmar.

Lars Andersson är samordnare för personer som utövar våld i nära relationer på Utväg Skaraborg. Han berättar att känslan av skam gör det svårt för många män att ta ansvar för sitt våld. De skäms över att ha gjort någon som de tycker om illa.

– Som behandlare är det viktigt att lyssna och bemöta klienten med respekt och medmänsklighet.

Vi försöker få dem att känna sig trygga nog för att komma tillbaka, säger han.

Lars Andersson förklarar att männen ofta förminskar våldet för att stå ut med sig själva. De kan säga att partnern provocerat dem, att det ”inte var så farligt”, att de var berusade eller att de i alla fall inte använt fysiskt våld.

– Det är ett psykologiskt försvar mot skamkänslan. Det är mänskligt, men om jag vill göra något åt mitt beteende har jag föga hjälp av att placera ansvaret någon annanstans, säger han.

Majoriteten av klienterna är män, även om kvinnor också hör av sig. De flesta tar kontakt själva, men i vissa fall har till exempel socialtjänsten eller polisen frågat personen om tillstånd att ge dennes kontaktuppgifter till Utväg Skaraborg.

De enskilda samtalen börjar med att behandlaren och klienten definierar vad våld är. Sedan undersöker de vilken typ av våld mannen har använt, hur ofta och i vilken omfattning. Lars Andersson lyssnar efter var klienten lägger ansvaret för våldet, hur han ser på sitt våldsutövande och dess konsekvenser.

”

DET HANDLAR OM ATT MANNEN SKA FÖRSTÅ VAD VÅLD ÄR

JENNY RANGMAR

– För de flesta tar det tid att inse att våldet är deras eget ansvar, säger han.

Behandlaren och klienten pratar också om varför våld har blivit ett möjligt handlingsalternativ. Många klienter har svårt att reglera och uttrycka känslor och har dålig impuls kontroll. Det finns också ett starkt samband mellan alkohol och droger och våld i nära relationer. Ibland har klienten egen erfarenhet av att ha varit utsatt för våld som liten eller att föräldrarna inte hade förmåga att ge personen den omsorg den behövde som barn. Det är även vanligt att männen har svårt att visa sig svaga.

– Man måste ha många olika glasögon på sig för att förstå våldet för just den här enskilda individen, säger Lars Andersson.

En viktig diskussion är också vad mannen själv har för tankar om vad han behöver göra för att minska risken för våld. De flesta behöver lära sig att identifiera sina känslor, hantera dem och uttrycka dem på ett schysst sätt. En del som kommer till Utväg Skaraborg vill också ha kontroll över andra människor, sin partner eller andra saker som ligger utanför dem själva.

– Vi försöker flytta in kontrollen inom dem. Det kan till exempel handla om att ge övningar för aggressionskontroll, hur de kan dämpa sin ilska.

När mannen vet mer om sitt eget våld kan han slussas vidare till en icke-våldsgrupp för personer som använder våld mot en partner, eller en pappa-grupp för män som utsätter barn. Gruppverksamheten är uppbyggd kring åtta teman: vad våld är, psykiskt våld, sexualitet och sexualiserat våld,

alternativ till våld, ansvar, far och barn, orsaker till våld samt konsekvenser av våld.

– Gruppverksamheten fyller en viktig funktion genom att männen kan dela saker som de vanligtvis inte pratar med någon om. Mannen får vara sårbar och känna sig liten, och de andra kan känna igen sig och ge stöd i arbetet med att bli våldsfri. Att prata om våldet minskar också skamkänslan. De flesta känner en lättnad, även om det också är jobbigt.

Gruppbehandlingen består vanligtvis av 24 tillfällen under sex månader. Hur länge den totala behandlingen pågår är individuellt, ofta handlar det om minst ett år.

– Männen är inte färdiga när insatsen avslutas utan deras eget arbete måste fortsätta utifrån de orsaker till våldet som de har identifierat, säger Lars Andersson.

”

DET ÄR ETT PSYKOLOGISKT FÖRSVAR MOT SKAMKÄNSLAN

LARS ANDERSSON

2010 utvärderade Socialstyrelsen arbetssätten vid åtta verksamheter, varav Utväg Skaraborg var en. Resultaten från utvärderingen tyder på att behandling kan minska mäns

våld mot kvinnor i nära relationer. Förbättringen var dock större när det gällde fysiskt våld än psykiskt våld. Men utvärderingen innehöll ingen kontrollgrupp, vilket gör det svårt att veta om förbättringen verkligen berodde på behandlingen.

Forskaren Jenny Rangmar såg också lovande resultat i en pilotstudie 2019 om arbetet vid Kriscentrum för män i Göteborg. Här ingick 20 män som gått i gruppbehandling.

– Männen uppgav att de använde mindre våld efter behandlingen och att de mädde bättre. De sov bättre, hade mindre ångest och färre psykosomatiska besvär, säger hon.

I pilotstudien fanns dock inte heller någon kontrollgrupp. I den studie som Jenny Rangmar nu genomför ska män som står på väntelista för att få behandling utgöra kontrollgrupp.

I skrivande stund arbetar hon med datainsamling. När männen har fått kontakt med någon av de tre mottagningarna kallas de som vill delta i studien in för att göra en baslinjemätning. De fyller i en mängd självskattningsskalor med frågor om allt från hur de mår till våldsanvändning, sömn, matvanor och alkohol- och drogvanor.

Efter avslutad behandling fyller männen i samma skattningsskalor igen. Syftet är att se om våldet har minskat. Jenny Rangmar gör sedan ytterligare en uppföljning efter minst sex månader, för att se om behandlingseffekten håller i sig över tid. I självskattningarna ingår också en personlighetskala.

– Tanken är att se om effekten av behandlingen har något samband med olika personlighetsdrag. I framtiden skulle man kunna anpassa behandlingsupplägget efter vad som är lämpligt för olika personer.

Tanken var från början att även jämföra individuell behandling med icke-våldsgrupper. Men coronapandemin har gjort det svårt för mottagningarna att erbjuda gruppverksamhet. Studien kommer därför sannolikt att fokusera enbart på individuell behandling. Planen är att projektet ska vara klart i slutet av 2022.

Lars Andersson tycker att det ska bli spännande att se resultatet. När det gäller frågan vad som mer behövs för att få slut på våldet, tycker han att ett av regeringens nya lagförslag är ett bra steg på vägen. Kommunernas ansvar för att ge stöd åt våldsutövare är i dag otydligt, vilket gör att utbudet av insatser skiljer sig stort mellan olika kommuner. Enligt regeringens förslag ska socialnämnden få ett uttalat ansvar

för att tillhandahålla insatser för personer som utsatt närstående för våld eller andra övergrepp.

Han tycker också att det behövs en diskussion på ett samhälleligt plan kring attityder om manlighetsnormer och hur en man ska vara.

– Det är ett mer långsiktigt arbete. Kvinno- och mansroller ser inte likadana ut i Sverige i dag som för 50 eller 100 år sedan. Samtidigt finns det mer traditionella mansroller som lever kvar. ■

JENNY RANGMAR,
doktor i psykologi på
Göteborgsregionen

LARS ANDERSSON,
samordnare för utövare av
våld på Utväg Skaraborg

Mottagningarna i studien

I forskningsprojektet ingår tre verksamheter som erbjuder behandling för män som utövar våld i nära relationer: **Utväg Skaraborg, Utväg Södra Älvsborg och Kriscentrum för män i Göteborg.**

Sammanlagt 320-351 män får varje år kontakt med de tre mottagningarna. De får först komma på individuella samtal.

Mellan 35 & 45 män per år får också gruppbehandling.

Personalen har socionomexamen och de flesta har även psykoterapiutbildning. De är också utbildade ledare för icke-våldsgrupper, en manualbaserad metod, som utvecklats av psykologen Per Isdal.

Grupperna omfattar 24 möten med fyra till sex deltagare och två gruppleddare. Ofta pågår insatsen i minst ett år.

Stöd för dig som är våldsutsatt

Berätta om din situation för vänner eller andra personer i din närhet som du litar på. Se till att bibehålla relationen med dessa personer. Kvinnofridslinjen är en nationell stödtelefon dit den som utsatts för våld kan vända sig för att få stöd och råd från professionella inom området. För den som inte pratar svenska kan en tolk kopplas in. Ta kontakt med Kvinnofridslinjen på 020-50 50 50.

Kontakta socialtjänsten i din kommun. Du kan också kontakta nationella eller lokala stödorganisationer, kvinno-, ungdoms- och mansjourer. Alla kommuner har

information om kontaktuppgifter till socialtjänst, socialjour, lokala jourer och andra organisationer på kommunens hemsida.

En lista på myndigheter och organisationer som kan hjälpa dig finns på Jämställdhetsmyndighetens webbplats, jämy.se. För att hitta kvinno-, tjej-, och ungdomsjourer sök på unizon.se/hitta-jour eller roks.se/hittaenjour.

Dokumentera i en dagbok vad du utsätts för, när och var det har skett, fotografera eventuella skador, låt någon annan se skadorna. Spara hot du fått på

Kvinnofridslinjen
tfn 020-505050

unizon.se

JÄMSTÄLLDHETS MYNDIGHETEN
jämy.se

till exempel telefonsvarare, sms eller mejl. Placera bevisen på en plats där personen som utövar våld inte kan få åtkomst till det. Vågar du inte ha det på din egen telefon, se till att någon annan har det på sin.

Planera inför en situation då du kan lämna. Ha en färdig plan för att lämna, för det fall du får möjlighet eller hamnar i en akut situation. Planen ska inkludera tidpunkt, vem du kan kontakta och var du ska ta dig. Kolla på kvinnojournerna i din kommun eller kontakta socialjouren.

Var femte person utsätts någon gång i sitt liv

Var femte person har någon gång i sitt liv blivit utsatta för psykiskt eller fysiskt våld av en nuvarande eller tidigare partner, enligt en kartläggning från Brottsförebyggande rådet (2014).

De två vanligaste brottstyperna är systematiska kränkningar och försök att inskränka friheten. I kartläggningen inkluderades även förödmjukelser, hot, trakasserier, misshandel och sexualbrott.

Vartannat kvinnomord begås av partner

Under 2020 dödades 17 personer av en partner eller före detta partner. 13 av dessa var kvinnor,

och fyra var män. Det motsvarar hälften av alla kvinnor som utsattes för dödligt våld under 2020, och fyra procent av männen.

Kvinnor och män drabbas olika

Kvinnor utsätts oftare än män för grovt, upprepat och kontrollerande våld från en partner. När det gäller lindrigare former av våld (som att bli knuffad, få saker kastade på sig eller bli dragen i håret) drabbas män och kvinnor i liknande utsträckning.

Det är också vanligare att kvinnor utsätts för sexuellt våld i nära relationer, men det förekommer även bland män, särskilt i samkönade relationer.

1 av 5
har blivit utsatta för våld av en partner

Endast 3,9%
anmäler brott

Under 2020 dödades 13 kvinnor och 4 män
av en partner

Merparten anmäler inte

Mörkertalet för våld i nära relationer är stort. I en kartläggning från Brå 2014 uppgav endast 3,9 procent av dem som utsatts för brott i en nära relation att de hade anmält händelsen till polisen.

Svårare för män att anmäla

Tabu och rädsla för att inte bli trodd kan göra att våldsutsatta män inte anmäler det våld de utsatts för. Enligt Brås kartläggning från 2009 har män som blivit utsatta för våld i nära relationer betydligt lägre förtroende för rättsväsendet jämfört med kvinnor med samma erfarenheter. Våldsutsatta män känner sig också oftare sämre bemötta av polis än vad kvinnor gör.

SUSANNE STRAND är docent i kriminologi vid Örebro universitet. Hon forskar kring prevention av våld i nära relationer och stalkning. Mellan 2019 och 2025 leder hon det Fortefinansierade forskningsprogrammet *Risksam*, som går ut på att förbättra samverkan mellan socialtjänsten och polisen gällande våld i nära relationer. I programmet berörs också frågor om hur partnervåldet har påverkats av pandemin.

Har våldet ökat under pandemin?

Har våldet i nära relationer ökat under pandemin?

Det är en väldigt komplex fråga. I brottsstatistiken ser vi inte den ökning som vi ändå tror finns. Kvinnojourerna berättar om ett högre inflöde och ett högre tryck, men statistiken över anmälningar från förra året speglar inte denna ökning.

Det kan finnas olika förklaringar till detta, och vi som forskar om våld i nära relationer måste se på frågan ur flera perspektiv. Det kan till exempel vara så att fler blir utsatta, men det kan också vara så att de som utsätts har fått det värre. Vi måste även titta på hur pandemin har påverkat eller begränsat möjligheterna att göra en anmälan. Det vi med säkerhet kan säga är att pandemin har påverkat situationen, men vi vet inte exakt hur.

Vilka faktorer kan ha bidragit till en negativ utveckling?

Att vara isolerad är en sårbarhetsfaktor. Man har kanske inte längre ett naturligt umgänge med grannar och vänner som man kan vända sig till. För många har pandemin också inneburit hemarbete, eller att man till och med har förlorat sitt jobb. Vi vet sedan tidigare att arbetslöshet är en riskfaktor för partnervåld. För den som är utsatt kan arbetsplatsen vara en trygg plats där man får vila sig från hemmiljön. Nu måste man kanske i stället spendera all sin tid i hemmet, tillsammans med sin partner. När jobbet försvinner så förlorar man också möjligheten att få hjälp via kollegor.

Hur påverkas barn?

När barn skickas hem från förskolan på grund av snuva eller måste studera på distans så leder det också till att de tillbringar större tid i hemmet. Vår hypotes är därför att barn i högre utsträckning både bevittnat och utsatts för våld under pandemin. Detta är något som vi försöker ta reda på mer om.

Vad kunde samhället ha gjort bättre?

Det handlar dels om att möjliggöra kontaktvägar för den som är utsatt och att ta frågorna på allvar redan från början. Många av de som utsätts vet inte ens var de ska höra av sig. På Folkhälsomyndighetens dagliga presskonferenser under 2020 borde kvinnofridslinjens telefonnummer alltid ha synts i bild. Det finns också exempel från andra länder, till exempel Frankrike, där apoteken började använda ett kodord för kvinnor som behövde hjälp.

Förutom att erbjuda möjligheter till kontakt så måste vi också se till att den som ringer in faktiskt får hjälp. Vi behöver tillskjuta resurser, framför allt till skyddade boenden. När våldet ökar så måste det finnas platser – och det måste få kosta.

Vilken forskning ser du behov av med bakgrund av situationen under pandemin?

Något som aktualiserats mer under pandemin är brott som begås på sociala medier. Det kan till exempel handla om förföljelse genom appar eller hot och hat, men framför allt om hur förövare utövar kontroll genom sociala medier och på nätet.

Många forskningsbehov kvarstår även sedan innan pandemin. Vi behöver mer kunskap om hur praktiken arbetar och vilka metoder som fungerar. Här måste vi också bli bättre på att titta på hur olika system samverkar med varandra.

Det behövs också mer forskning om behandlingsprogram för män och metoder för att stoppa våldet. Vi ska självklart skydda och stödja de utsatta, men vi måste också fokusera på att förövaren ska sluta slå. Den som utövar våldet är den som är ansvarig och det behöver vi få fler att förstå för att förhindra att våldet fortsätter. Det ska också bli spännande att, om några år, följa upp den nya lagen om barnafridsbrott och vilket utfall den får. ■

Forte kartlägger forskning om våld i nära relationer

I augusti fick Forte ett särskilt regeringsuppdrag om att kartlägga forskning om mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld. Uppdraget är en del av regeringens åtgärds paket för att stärka det förebyggande arbetet och bekämpa mäns våld mot kvinnor.

– Vi hoppas att vårt arbete ska bidra med att identifiera verksamma metoder och insatser för att bekämpa våld i nära relationer och hedersrelaterat våld,

och att stärka förutsättningarna för att evidensbaserad kunskap får spridning, säger Thomas Jacobsson som är ansvarig för arbetet med kartläggningen på Forte.

Arbetet ska resultera i en översikt av aktuell forskning, med särskilt fokus på förebyggande arbete, stalkning samt hedersrelaterat våld och förtryck. I uppdraget ingår också att identifiera kunskapsluckor samt att föreslå inriktning på forskningssatsningar som kan möta behoven.

– Avgränsningen är gjord för att inte överlappa med andra kartläggningar inom området. Mycket arbete kring kunskapsläget är redan gjort, och flera initiativ är pågående, så det är viktigt att Forte kan bidra där behovet är störst.

En förutsättning för att kunna bekämpa våld i nära relationer är också att kunskapen om vilka insatser, metoder och arbetssätt som fungerar kommer till praktisk användning. I vissa fall finns redan kunskapen, men den når inte ut till berörda verksamheter. Därför ska Forte också ge förslag för hur implementering och nyttiggörande av befintlig forskning kan öka.

Uppdraget ska redovisas till regeringen senast

i februari 2022. I december 2021 anordnar Forte en hearing för att inhämta synpunkter och kunskap från forskare och andra nyckelintressenter inom området. Till uppdraget knyts också en referensgrupp med representanter från myndigheter och ideella verksamheter inom området. ■

THOMAS JACOBSSON,
forskningssekreterare
på Forte

Sverige har börjat ställa om till en cirkulär och fossilfri ekonomi. Skiftet påverkar arbetslivet för vissa grupper om det inte genomförs rätt. Det visar en ny rapport från forskningsråden Forte och Formas.

TEXT *Anton Dilber* ILLUSTRATION *Camilla Andersson*

Grön omställning *med mänskligt pris?*

Parisavtalet. Agenda 2030. EU:s gröna giv. Sedan mitten av det förra decenniet har en rad globala miljömål formulerats av internationella organisationer för att motverka den pågående miljöförstörelsen och klimatförändringarna. I vilken grad länder arbetar för att nå målen varierar, men i Sverige sker just nu stora förändringar.

I landets norra delar satsas det till exempel stort på gröna tekniker som i framtiden kommer att göra oss mindre beroende av fossila bränslen. Northvolt bygger i Skellefteå Europas största fabrik för tillverkning av litiumjonbatterier avsedda för elbilar.

I Boden planerar H2 Green Steel att börja producera fossilfritt stål år 2024 med en ny metod som använder vätgas för att separera syret från järnmalmen. Samma metod kommer även att användas av Hybrit, ett samarbetsprojekt mellan SSAB, LKAB och Vattenfall, som på längre sikt kommer att tillverka fossilfritt stål i Gällivare.

Parallellt med omställningen till ett fossilfritt Sverige pågår även omställningen till en cirkulär ekonomi, det vill säga en ekonomi där resurser tas till vara, återvinns och återanvänds i så hög utsträckning som möjligt. Den cirkulära ekonomin kommer att växa framöver, och även här kan vi se exempel på ny teknik och innovativa metoder som prövas.

Syftet med den gröna omställningen är tydligt. Men vem ska göra jobbet, och vilka konsekvenser kommer omställningen att få för arbetsmarknaden och arbetslivet? Forskningsråden Forte och Formas vill stärka kunskapen på det området, och gav därför IVL Svenska Miljöinstitutet i uppdrag att sammanställa en kunskapsöversikt och identifiera områden som kräver mer forskning. Rapporten

Grön omställning och arbetsliv blev färdig under 2021, och inleds med en närmare definition av vad den gröna omställningen egentligen innebär.

– Vi har identifierat fyra huvudsakliga kunskapsfält som rymms i begreppet, säger Peter Bjerkesjö, IVL:s gruppchef för politik och ekonomi och projektledare för rapporten.

– Två av fälten ringar in det som behöver ske framöver: fossilfri omställning och cirkulär ekonomi. Sedan har vi två fält som mer beskriver hur omställningarna kan gå till, som vi kallar för grön tillväxt och socio-ekologisk omställning.

Grön tillväxt är den strategi som de flesta inom politiken och näringslivet arbetar efter i dag. Den bygger på att vi ska investera och innovera oss till att nå de mål som till exempel är fastställda i Parisavtalet. Fältet socio-ekologisk omställning innehåller en bredd av kritiska eller alternativa perspektiv på grön omställning och menar att det i stället krävs alternativa strategier, som förändrade beteenden och minskad konsumtion.

Peter Bjerkesjö berättar att det socio-ekologiska perspektivet hittills är ganska utforskat. Men sannolikt kommer dessa frågor vinna mark framöver då allt fler ifrågasätter om grön tillväxt är förenligt med mål om hållbar utveckling. På global nivå ökar koldioxidutsläppen, och i Sverige minskar de inte alls i den takt de skulle behöva.

– Det är många kurvor som fortfarande pekar åt fel håll, trots stora ansträngningar att investera i grön teknik. Även om vi lyckas minska våra territoriella utsläpp här

Nya yrken och färdigheter

Enligt IVL:s rapport väntas endast en mindre andel av framtidens jobb vara inom helt nya yrkeskategorier. Många existerande arbeten kommer dock att kräva stora förändringar, till exempel i form av nya eller längre utbildningar. Här är några exempel på yrken som väntas kräva nya tekniska färdigheter och kunskaper om miljökrav.

Arkitekter	Rörmokare
Jordbruksmeteorologer	Arbetare inom avfallshantering
Analytiker för handel med koldioxidutsläpp	Vindturbinoperatörer
Takläggare	Solpanelsinstallatörer
VA-tekniker	Ingenjörer

Ökad sysselsättning

Enligt studier väntas följande branscher få ett positivt tillskott av jobb i den fossilfria omställningen.

Ekologiskt jordbruk	Förnybar energi
Informell sektor (t.ex. stadsodling)	Hotell och restauranger
	Administration
	Hälsa- och sjukvård
	Utbildning

Källa Grön omställning och arbetsliv

i Sverige har vi i hög grad exporterat problemen till andra länder som producerar de varor och tjänster vi konsumerar, och våra konsumtionsbaserade utsläpp ökar. Vi har även stora utmaningar inom energisektorn med till exempel sol- och vindkraft, och transportsektorns batteritillverkning, som kräver utvinning av nya naturresurser som är problematiska både miljömässigt och socialt.

Sällsynta jordartsmetaller är ett exempel på en sådan resurs som nämns i IVL:s rapport. De används bland annat i elbilsbatterier, solceller och vindkraftverk, men brytningen är farlig för både människan och miljön. Hittills har den framför allt ägt rum i Kina och i utvecklingsländer som Kongo, men omfattande prospektering pågår just nu även i Sverige. Ämnena är hett eftertraktade på världsmarknaden, och livsnödvändiga för gröna storsatsningar som till exempel Northvolts batterifabrik i Skellefteå.

Andra risker på hemmaplan sammankopplas med utbyggnaden av den cirkulära ekonomin. En studie från 2020 som nämns i IVL:s rapport visar till exempel att arbetsvillkoren för europeiska renhållningsarbetare har försämrats. Jobben inom avfallshantering har till exempel blivit farligare, och anställningsvillkoren mer otrygga. Frågan är nu om denna trend

kommer att prägla den cirkulära ekonomins utbyggnad. Några studier menar visserligen att den cirkulära ekonomin skulle kunna skapa nya jobb i Sverige, i synnerhet åt människor som i dag står långt utanför arbetsmarknaden. Men arbetsvillkoren kommer

i hög grad vara beroende av hur arbetet organiseras.

Ytterligare en risk är den växande gigekonomin, där miljönytta ibland har skapats på bekostnad av uppdragstagarnas arbetsförhållanden.

– Hittills har vi haft oklara arbetsvillkor för plattformsanställda som till exempel levererar varor och tjänster med elfordon och cykel i städerna, säger Peter Bjerkesjö.

Några studier som IVL har gått igenom använder begrepp som just transition (rättvis omställning), och ser omställningen som en möjlighet för att uppnå sådant som rättvisa, jämlikhet och jämställdhet. Peter Bjerkesjö medger att det är lättare att tala om sådant som kan mätas och verifieras objektivt, som koldioxidutsläpp. Men i framtiden kommer man även att behöva ta i frågor som rättvisa om inte omställningen ska få orimliga konsekvenser för vissa grupper.

– Den fossilfria omställningen innebär att vi måste sluta göra

vissa saker. Vi kan till exempel inte fortsätta bryta kol och bygga in oss i fossilberoendet, och det kommer i sin tur att slå mot vissa branscher, länder eller regioner som är beroende av de sektorer som drabbas. Samtidigt kan människor som bor på landsbygden och som är bilberoende inte vara de som betalar det högsta priset för att vi ska ställa om från förbränningsmotorer till eldrivna fordon som kanske inte riktigt fungerar på landsbygden, menar Peter Bjerkesjö.

En av de viktigaste slutsatserna enligt Peter Bjerkesjö är att den gröna omställningen inte kommer att ske av sig själv. Den kommer att vara ett resultat av de vägval som görs inom politiken, näringslivet och civilsamhället under kommande år. Målet vet vi redan: en cirkulär och fossilfri ekonomi. Men hur vi ska nå dit, vem som ska leda utvecklingen och vilka strategier som är mest framgångsrika – där vet vi betydligt mindre. IVL listar ett antal kunskapsluckor

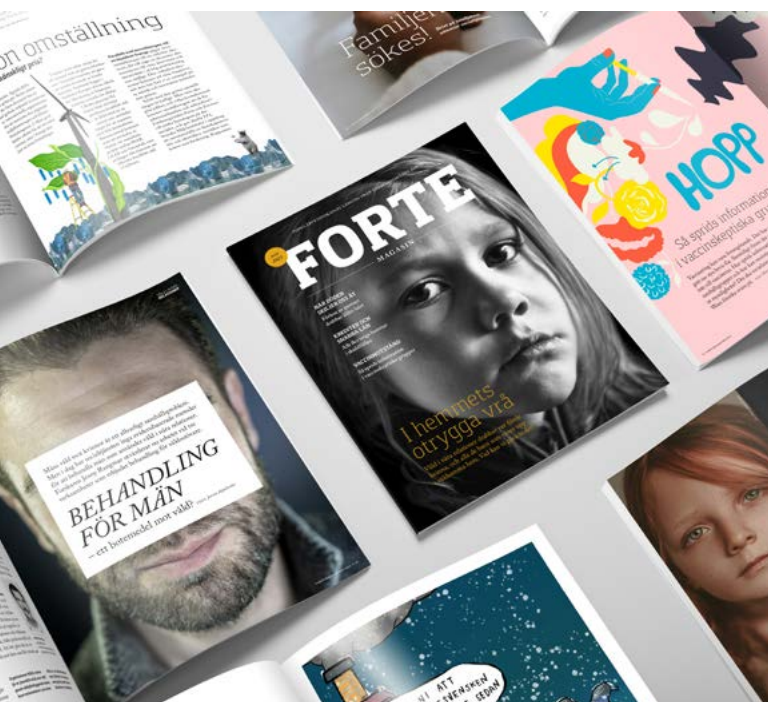
som kommer att behöva fyllas framöver för att den gröna omställningen ska bli lyckad.

Bland annat behövs det metoder och modeller för att beräkna omställningens effekter på arbetsmarknaden, riktlinjer för att hantera konflikter mellan miljö- och arbetsmiljömål, och detaljerade analyser av olika vägvals konsekvenser.

Forte och Formas såg därför ett behov att öka kunskapen och stärka forskningen kring grön omställning och arbetsliv. I början av 2021 utlystes forskningsmedel om drygt 46 miljoner kronor. I september beviljades 10 forskningsprojekt medel. ■

PETER BJERKESJÖ,
gruppchef politik och ekonomi, IVL Svenska Miljöinstitutet

Få den senaste forskningen direkt hem i brevlådan – **utan kostnad!**

Forte Magasin är Fortes forskningsmagasin med populärvetenskapliga artiklar. Här presenterar vi ett axplock av den forskning vi finansierar, det vill säga tvärvetenskaplig forskning om och för människan.

Som prenumerant får du varje nummer direkt hem i brevlådan så snart det har lanserats – utan kostnad. Magasinet ges ut i två nummer per år, ett på våren och ett på hösten.

Miss inte nästa nummer! Registrera dig på fortemagasin.se

Familjehem söktes!

*Brist på familjehem
utmanar socialtjänsten*

Ett familjehem kan bli en trygg plats för barn som av olika skäl inte kan bo med sina föräldrar. Men i dag råder det brist på familjehem, vilket kan få konsekvenser för barnen. Nu ska forskare vid Linköpings universitet ta reda på vad bristen beror på – och hur den kan lösas.

TEXT *Johan Frisk*

I april 2016 föddes den flicka som i media kom att kallas ”Lilla Hjärtat”. Hon omhändertogs redan på BB och placerades i ett familjehem. Två år senare ville de biologiska föräldrarna ha tillbaka sitt barn. Socialnämnden avrådde och förvaltningsrätten sa nej, men efter en dom i kammarrätten upphörde placeringen. Flickan, som då var tre år, fick flytta hem till sina biologiska föräldrar.

Tio månader senare hittades flickan död och föräldrarna åtalades för mord. Pappan avled i häktet. I juni dömde Göta hovrätt mamman till åtta års fängelse för dråp.

Tragedin som satte Lilla Hjärtat på landets löpsedlar gav upphov till en statlig utredning som ska utmyнна i en ”Lex Lilla Hjärtat”. Den ska, om utredningens förslag går igenom, skärpa kraven på vad som behövs för att en placering enligt LVU ska kunna upphöra.

Målet inom svensk familjehems-vård har länge varit återförening med de biologiska föräldrarna, vilket i sin tur har påverkat vilka familjer som rekryteras som familjehem. Men det är eventuellt på väg att förändras. Det menar Judith Lind, universitetslektor på Institutionen för Tema vid Linköpings universitet.

– Eftersom återföreningsprincipen har varit så starkt rådande har man tidigare varit tveksam till

”

BRISTEN MINSKAR
MÖJLIGHETEN ATT
GÖRA EN BRA
MATCHNING
MELLAN BARN
OCH FAMILJEHEM

JUDITH LIND

familjer som uttryckt vilja att ha barnet under hela uppväxten. När man nu börjar prata mer om långsiktiga placeringar får det konsekvenser för hur man rekryterar.

Judith Lind leder ett forskningsprojekt med fokus på rekryteringen av familjehem. Utgångspunkten är att det råder brist på familjehem, vilket gör det svårare att säkerställa kvaliteten på den omsorg som ges.

Bristen kan till exempel medföra långa väntetider och längre vistelser i så kallade jourhem. Men när det finns för få familjer påverkas också möjligheten att placera barnet i ”rätt” familjehem.

– Bristen minskar möjligheten att göra en bra matchning mellan barn och familjehem. Det kan vara så att man gör bedömningen att det bästa för barnet vore att vara det yngsta eller enda barnet i familjen men att det inte är möjligt. Eller att man

tvingas kompromissa med avstånd mellan föräldrar och familjehem.

I sitt forskningsprojekt ska Judith Lind och hennes kollegor undersöka tänkbara förklaringar, och möjliga lösningar, till bristen. För att undersöka varför inte fler ansöker om att bli familjehem kommer forskarna att genomföra en enkät med 2 000 män och kvinnor som inte har sökt familjehemsuppdrag.

– Vi vill undersöka vilken bild de har av familjehemsuppdraget och hur de ser på sin egen kapacitet, säger Judith Lind.

En sak som tros påverka möjligheten att ta ett uppdrag som familjehem är det som Judith Lind kallar responsabiliseringen av föräldrar – att föräldrarollen i dag innebär ett allt större ansvar.

– Ansvar har blivit mer tidskrävande och resurskrävande, exempelvis blir olika val, såsom skolvalet, alltmer avgörande. Det skulle kunna leda till att det känslomässiga och tidsmässiga utrymmet för att ta emot ett ytterligare barn minskar.

En del av forskningsprojektet ska fokusera på kommunernas urvalsprocess, och på vilka grunder man sorterar bort familjer som anmäler sitt intresse.

Bristen på familjehem har lett till att kommuner i dag måste konkurrera med varandra för att rekrytera familjer. Dessutom konkurrerar de med ett stort antal privata verksamheter som säljer familjehemstjänster till kommunerna. Att använda privata, så kallade konsulentstödda, familjehem kan innebära ökade kostnader och kan göra det svårare att säkerställa en god kvalitet.

– Många kommuner försöker minska behovet av konsulentstödda

”

DET ÄR MYCKET
SOCIALTJÄNST-
ARBETE SOM
MÅSTE BLI
REGIONALT
FÖR ATT KUNNA
FUNGERA

MONICA WAHLSTRÖM

familjehem och ett sätt att göra det är genom regional samverkan. Det är en av sakerna vi är nyfikna på. Det har funnits regional samverkan förut och vi vill undersöka vad man kan lära sig av den.

Umeå är en av de kommuner som försöker minska antalet konsulentstödda familjehem till förmån för kommunens egna familjehem. Individ- och familjenämnden har till och med beslutat att inte verkställa placeringar vid konsulentstödda familjehem, något som visat sig svårt att genomföra i praktiken.

– Vi skulle behöva minska antal placeringar totalt sett för att kunna minska antalet konsulter, säger Monica Wahlström, verksamhetschef för individ- och familjeomsorg i Umeå kommun.

Umeå kommun har genomfört flera åtgärder för att få potentiella familjehem att vända sig till kommunen. Bland annat har ersättningen höjts och ett mentorprogram inletts där mer erfarna familjer kan stötta dem som är nya. Kommunen har också anställt en kommunikatör med uppdrag att nå nya målgrupper, bland annat via sociala medier och mässor.

– Det är det här som är det svåra, och det brukar konsultföretagen lyckas bättre med. Vi försöker se till att familjerna ska vända sig till oss istället, säger Monica Wahlström.

Umeå har tidigare haft en regional samverkan kring familjehem med fyra eller fem av de närmaste kommunerna. Men den upphörde för ett par år sedan.

– Det var för stora skillnader mellan Umeå och de mindre

kommunerna. De kände sig ändå tvungna att köpa konsulentstödda familjehem och såg ingen vinst i samarbetet. Det är mycket socialtjänstarbete som måste bli regionalt för att kunna fungera, men när det blir en akut situation är det inte helt enkelt.

En sak som Judith Lind och hennes kollegor vid Linköpings universitet såg i pilotstudien av två kommuner var att samma familj utreddes av olika kommuner. Också här skulle det krävas något slags regionalt eller centralt samarbete.

– Man kan tänka sig en central familjehemsbank där alla kommuner kan se vilka som är utredda. Där skulle man också kunna se vilka som har fått placeringar avslutade av olika skäl, säger Judith Lind.

I forskningsprojektet, som nyligen har påbörjats, ingår fyra forskare. Cecilia Lindgren, Johanna Sköld och Judith Lind tillhör institutionen för Tema, avdelningen Tema Barn. Ann-Charlotte Mürger hör till kunskapscentrumet Barnafriad. Projektet ska pågå till 2025. ■

JUDITH LIND,
universitetslektor
på Institutionen för
Tema vid Linköpings
universitet.

MONICA WAHLSTRÖM,
chef och strateg vid FoU
Socialtjänst Västerbotten.
Tidigare verksamhetschef
för individ- och familje-
omsorg i Umeå kommun.

Vilka barn kan behöva familjehemsvård?

Att barn och unga inte kan bo kvar hos sina föräldrar beror ofta på brister i omsorgen, på grund av till exempel psykiska besvär eller missbruk hos föräldrarna. Behovet kan också bero på ett destruktivt beteende hos barnet.

Även ensamkommande barn, som kommer till Sverige utan sina föräldrar, kan behöva bo i ett familjehem.

Av de barn som levde i familjehem under 2019 var drygt 15 procent ensamkommande.

De flesta placeringar i familjehem sker med samtycke från vårdnadshavare, men en del görs även med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Vad är ett familjehem?

Familjehem är vanliga familjer och privatpersoner som tar emot barn och unga som av olika anledningar behöver bo i ett annat hem än sitt egna.

Socialtjänsten i varje kommun har ansvar för att rekrytera och utreda familjehem, erbjuda dem utbildning samt säkerställa att de bedriver en vård som håller god kvalitet.

år 2019 fick

31 100 barn & unga någon form av heldygnsinsats genom socialtjänsten

(det vill säga placering i t.ex. familjehem, stöd-boende eller HVB-hem)

år 2019 fick

20 400 barn & unga familjehem vilket är den vanligaste placeringsformen

Fem (och ett halvt) kilo tyngre

Så har svenskarnas hälsa försämrats sedan 90-talet

Skillnaderna i hälsa ökar. Vi har fått sämre kondition och högre BMI. I snitt har vi ökat 5,6 kilo i vikt sedan 1995. Trenden är starkast i grupper som redan hade ett sämre utgångsläge. Det konstaterar Elin Ekblom Bak, forskare vid Gymnastisk- och idrottshögskolan.

TEXT *Anders Nilsson* ILLUSTRATION *Marie Tillman*

De senaste decennierna har svenskarna fått sämre kondition och större problem med övervikt och fetma. Försämringen syns särskilt hos grupper i befolkningen som redan tidigare hade en sämre hälsa än snittet. Det berättar Elin Ekblom Bak, docent vid GIH, Gymnastik- och idrottshögskolan i Stockholm, som fått tillgång till ett mycket stort och tidigare obeforskat material om hälsa och ohälsa för svenskar i yrkesverksam ålder.

– Våra resultat bekräftar sådant som tidigare mest varit misstankar, säger hon. I Sverige har vi mycket hälsostatistik, men det finns inte bra tidsserier på allt. Kondition, alltså maximal syreupptagningsförmåga, mäts inte i så väldigt många sammanhang. Därför är det en enorm fördel att det ingår i

den databas som vi nu fått tillgång till. Den omfattar mer än 600 000 hälsoprofilbedömningar insamlade under flera decennier, inklusive test på motionscykel. Det är faktiskt unikt, både nationellt och internationellt.

En hälsoprofilbedömning är något som en arbetsgivare kan erbjuda sina medarbetare. Hälsöföretag som anlitas för att utföra sådana bedömningar använder sig ofta av samma standardiserade metod, utvecklad av hälsöföretaget HPI Health Profile Institute på 1980-talet. Det är den databasen som Elin Ekblom Bak nu använder för forskning.

– Det är inte ett slumpmässigt, representativt urval av befolkningen, men det ger oss ändå värdefull

kunskap eftersom det är ett så stort material och insamlat under så lång tid, säger hon.

Positiva trender saknas inte i materialet. Andelen som går eller cyklar till jobbet har ökat mellan 1998 och 2015, och vidare analyser visade att denna grupp löpte en lägre risk än andra att drabbas av hjärt- och kärlsjukdomar.

Men i en rad viktiga avseenden ser folkhälsan ut att ha utvecklats i en negativ riktning, och skillnaderna är inte obetydliga. Försämringen i kondition var runt 11 procent mellan 1995 och 2017. Genomsnittligt BMI ökade under samma period från 25,1 till 26,2, vilket i absoluta tal innebär en snittökning på 5,6 kilo. Andelen överviktiga (BMI över 25) ökade från 44 till 54 procent och andelen med fetma (BMI över 30) från 9 till 17 procent.

– Kombinationen fetma och dålig kondition har en mycket stark koppling till framtida ohälsa. Andelen som har denna kombination har fördubblats på två decennier, vilket är oroande, säger Elin Ekblom Bak. Enligt prognoser

VISSTE NI ATT
GENOMSNITTSSVENSKEN
GÅTT UPP 5,6 KG SEDAN
1995?

ALDRIG FÅR
MAN VARA
UNIK
ALDRIG.

”

Kombinationen fetma och dålig kondition har en mycket stark koppling till framtida ohälsa. Andelen som har denna kombination har fördubblats på två decennier.

ELIN EKBLÖM BAK

baserade på information från databasen kommer trenden av försämrad kondition dessutom att fortsätta.

Forskningen visar också att skillnaderna i hälsa mellan olika grupper har ökat, då den negativa utvecklingen varit starkast i grupper där problem med övervikt, fetma och dålig kondition redan tidigare var vanligare.

– Försämringen har varit mer uttalad hos män, i yrken med låga utbildningskrav samt i landsbygdsregioner, säger Elin Ekblom Bak. Omvänt är det högt utbildade tjänstemän i storstan som klarat sig bäst, och hos dem var problemen mindre redan innan. Även i den gruppen ser vi lite sämre kondition och lite högre BMI, men inte alls i samma omfattning.

Administration, kundtjänst, maskinell tillverkning samt transportyrken är fyra yrkeskategorier där försämringen varit stor.

– Gällande kondition, så förväntade vi oss att finna en skillnad

mellan tjänstemän och arbetare, baserat på tidigare forskning om skillnader i kondition och hälsa mellan dessa grupper. Intressant nog så fann vi även en skillnad mellan yrkesgrupper med låg respektive hög kvalifikationsnivå inom såväl tjänstemän som arbetare, säger Elin Ekblom Bak.

De senaste åren har hälsoeffekterna av långvarigt stillasittande uppmärksammats mycket, bland annat tack vare Elin Ekblom Bak, som redan 2013 var redaktör för boken *”Långvarigt stillasittande – en hälsofara i tiden”*. I år har boken getts ut på nytt i en uppdaterad version.

Har den databas hon nu gräver i kunnat ge mer kunskap om stillasittande och ohälsa?

– De frågorna har tagits med i formuläret först på senare år, så vi kan inte titta på trender än, men vi har sett andra intressanta samband, säger hon. När vi undersökte samband mellan stillasittande och depression- och ångestsymtom, så var kopplingen svag när det gällde mycket stillasittandet på arbetet men stark för mycket stillasittande på fritiden.

Sambanden kvarstod efter att forskarna tagit hänsyn till faktorer såsom motionsvanor och upplevd ensamhet.

– Tidigare forskning har föreslagit att mentalt aktivt sittande, med problemlösning eller krävande arbetsuppgifter, skulle kunna vara positivt för hjärnan, medan mer mentalt passivt sittande, som när man slösurfar på mobilen, skulle kunna vara mer negativt. Det skulle kunna vara en möjlig förklaring till en del av de samband vi såg.

Vad händer härnäst i hennes forskning?

– Databasen ger så många olika möjliga forskningsuppslag, så det svåraste är att begränsa sig. Vi får också en del förfrågningar från andra forskare som skulle vilja använda databasen för sina frågor inom allt från medicin till sociologi. Det är roligt, men tar en hel del tid.

Hon möter också ett stort intresse utanför akademien, hos såväl myndigheter som arbetsgivare och allmänhet, när hon är ute och föreläser om fysisk aktivitet och hälsa.

– Det är ett välkänt samband sedan länge, och det har gjorts många försök att påverka människor att bli mer aktiva. Men med klen resultat, som vår forskning visar.

Ändå ser hon med visst hopp på framtiden.

– Kunskapen om vilka åtgärder som fungerar ökar, säger hon. Samma-för-alla-åtgärder ger inte resultat. Det krävs ett individcentrerat angreppssätt: vad passar för just dig? Plus infrastruktur som gynnar fysisk aktivitet. Finns det bara bilväg kör man bil. Den ökning vi sett av personer som cyklar eller går till jobbet har skett samtidigt som många kommuner och arbetsgivare satsat på cykelbanor och omklädningsrum.

Så visst går det att driva utvecklingen i positiv riktning med rätt åtgärder. ■

ELIN EKBLÖM BAK, docent i idrottsvetenskap vid Gymnastik- och idrotthögskolan

Försämringar i hälsa mellan 1995 och 2017

Studien bygger på en databas med hälsoprofilbedömningar för över 350 000 svenska män och kvinnor i den arbetsföra befolkningen (18-74 år).

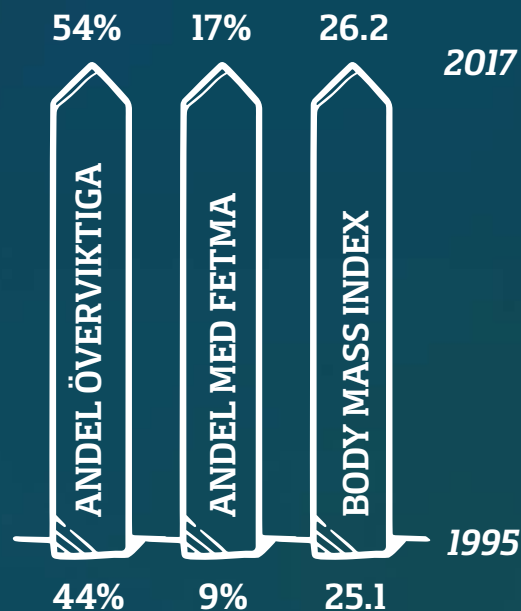
Vad är en hälsoprofilbedömning?

En hälsoprofilbedömning innehåller vanligtvis frågor om livsstil och hälsoupplevelse, mätning av blodtryck, vikt samt ett konditionstest på cykel. Dessutom ingår reflektionssamtal kring den egna livsstilens betydelse för hälsan. Bedömningen syftar till att motivera till livsstilsförändringar.

Snittökning vikt
5,6 kg

Nedgång i kondition
11%

Källa HPI Health Profile Institute

Har vår hälsa försämrats under pandemin?

Forskare vid Gymnastik- och idrottshögskolan har undersökt hur våra levnadsvanor har förändrats under coronapandemins första och andra våg. Deltagarna fick bland annat besvara frågor om hur de förändrat sex olika levnadsvanor i relation till pandemin: *stillasittande, daglig aktivitet, träning, alkoholintag, rökvanor* och *kost*.

Majoriteten av deltagarna upplevde ingen förändring av sina levnadsvanor under pandemin, men ungefär en fjärdedel

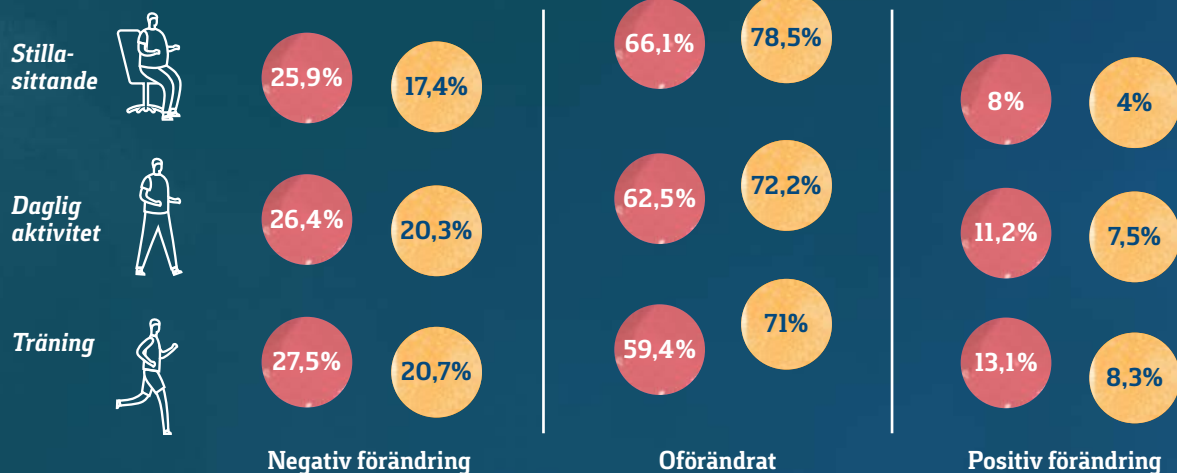
hade ökat sitt sittande och minskat sin dagliga aktivitet och sin träningsaktivitet. Deltagarna rapporterade större förändringar i levnadsvanorna under den första vågen av pandemin, jämfört med den andra vågen.

Bland dem som förändrat sina levnadsvanor på ett negativt sätt var risken större för psykisk ohälsa såsom hälsoångest, generell ångest och nedstämdhet.

Upplevd förändring av levnadsvanor under pandemin

● Första vågen (april-juni 2020)

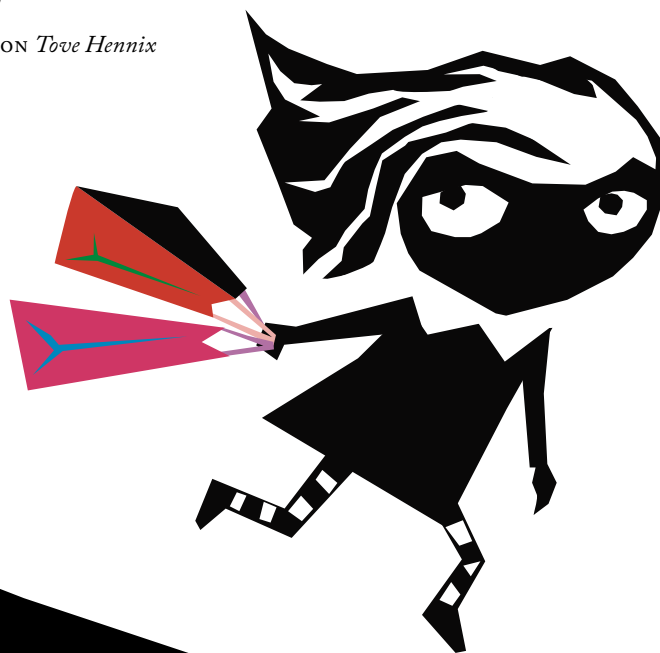
● Andra vågen (september-december 2020)

Källa Lifestyle Habits and Mental Health in Light of the Two COVID-19 Pandemic Waves in Sweden, 2020. Int. J. Environ. Res. Public Health 2021, 18, 3313.

Fler unga hamnar i skuldfällan

TEXT *Krister Zeidler* ILLUSTRATION *Tove Hennix*

Svenskarnas skuldsättning har ökat kraftigt de senaste åren. Till dem som löper störst risk att inte kunna betala sina skulder hör unga vuxna. Hur de hamnar i överskuldsättning, vilka konsekvenser det får och hur skuldsättningen kan förebyggas är några saker som forskare vid socialhögskolorna i Lund och Göteborg ska titta närmare på.

Samhällets inställning till skulder och lån har förändrats de senaste decennierna. Från att närmast ha varit tabubelagt och skamfullt att låna pengar eller köpa saker på kredit är det i dag allmänt accepterat att stå i skuld. Det har lett till en kraftig ökning av utlåningen där skuldkvoten, hushållens skulder som andel av disponibel inkomst, nu är på den högsta nivån någonsin, enligt Finansinspektionen.

– Det är en ny syn på det här med att ta kredit och vara skuldsatt. Ett par generationer tillbaka var det mer skambelagt att ta lån. Nu är normen att vara skuldsatt. Men det som fortfarande är stigmatiserat är att vara i ekonomiska svårigheter, säger Erik Eriksson, doktor i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund.

En orsak bakom den kraftiga skuldökningen är de låga räntorna de senaste åren som gjort att hushållen kunnat ta stora lån, till exempel för att köpa bostad. Samtidigt har det växt fram ett stort utbud av kreditbolag, vilket gjort det betydligt lättare att låna pengar för konsumtion, ofta utan några högre krav på säkerhet.

Men de förenklade lånevillkoren och den ökade acceptansen för att handla på kredit har också lett till att risken för överskuldsättning ökat. Under 2020 betalade över

400 000 personer inte sin skuld i utsatt tid och Kronofogden fick in närmare 1,2 miljoner krav på obetalda skulder och ansökningar om betalningsförelägganden.

En grupp som är särskilt utsatt är unga vuxna i åldern 18 till 25 år.

I ett Fortefinansierat projekt vid Socialhögskolan i Lund ska Erik Eriksson tillsammans med Tobias Davidsson, doktor i socialt arbete vid Göteborgs universitet, studera överskuldsättningen bland unga vuxna.

– Tanken är att följa unga vuxna under en treårsperiod för att få en mer detaljerad kunskap om hur vägarna in till överskuldsättning ser ut och vad det är för mekanismer som gör att man antingen går in i en överskuldsättning eller inte gör det, säger Erik Eriksson.

Till de skulder som unga vuxna har hos Kronofogden hör bland annat skatteskulder, parkeringsböter och vårdavgifter. Men de flesta fordringarna handlar om konsumtionslån och e-handel på avbetalning.

– Skuldsättningen bygger mycket på den utbyggda digitala marknaden, både marknaden för att konsumera produkter och möjligheten att till exempel spela om pengar eller investera. På senare tid har det varit mycket uppmärksamhet

i media kring unga som tar sms-lån för att investera i aktier.

Utvecklingen har spätt på av att det tillkommit en rad aktörer i den så kallade fintechsektorn de senaste tio åren, som gjort det lättare att handla på kredit eller avbetalning på nätet. Risken för att överskuldsätta sig underlättas också av att det finns en uppsjö kreditbolag som med aggressiv marknadsföring erbjuder snabba lån online.

– Man kan komma ihåg debatten när nya kreditbolag dök upp och snabb lån och sms-lån slog igenom. Nu är de mer eller mindre etablerade och en del av samhällsstrukturen. Det är det som vi kallar för kredit-samhället, att lån och olika former av belåning generellt blivit allmän-gods, säger Erik Eriksson.

Han menar att överskuldsättning bland unga vuxna riskerar att bli ett livslångt problem.

Tidigare forskning har visat att skulder och ekonomisk stress kan leda till ökad fysisk och psykisk ohälsa. Att vara skuldsatt förknippas också med skamkänslor och fördömanden från omgivningen.

”

Skuldsättningen bygger mycket på den utbyggda digitala marknaden

ERIK ERIKSSON

– Vi ska också titta på hur överskuldsättning påverkar processen att bli vuxen. Det riskerar att försvåra vuxenblivandet både när det gäller relations- och familjebildning och relationer till bostadsmarknaden.

Det blir svårare att ta klivet in i vuxenvärlden om man är överskuldssatt.

Under hösten ska forskarna genomföra de första intervjuerna

med 20 unga vuxna om deras väg in i överskuldssättning och vilka konsekvenser det har fått. Tobias Davidsson har varit i kontakt med två unga män som vittnar om de påfrestningar som det innebär att leva på marginalen.

Den ena är en man i 25-årsåldern som skuldsatte sig via ett snabbblåneföretag efter att ha fått ekonomiska problem. Den andra är en kille på 20 år som levt över sina tillgångar och nu är skuldssatt med en rad obetalda fakturor.

– Båda beskriver livet som skuldssatt som väldigt torftigt. De stannar hemma mycket och det gör att de får välja bort den typen av socialt liv som är en så viktig del mellan 20 och 25, säger Tobias Davidsson.

Ingen av de unga männen har berättat för sina föräldrar om de ekonomiska svårigheter de befinner sig.

– Han som tagit snabbblån sa att det inte skulle falla i god jord hos

föräldrarna. Den andra killen upplevde inte skamkänslor på samma sätt utan var mer inne på att han skulle dra lärdom av det här och att det kändes väldigt tungt.

En undersökning från Kronofogden visar också att nio av tio personer med skulder hos myndigheten upplever att deras livskvalitet försämrats av skulderna.

Forskarna ska i projektet även titta på vilka stödsystem det finns för unga vuxna som får problem med överskuldssättning. Kommunerna är skyldiga att erbjuda budget- och skuldrådgivning för personer som får problem med ekonomin, men hur pass utbyggd verksamheten är varierar i landet.

De budget- och skuldrådgivare som forskarna pratat med uppger att det sannolikt finns ett stort antal överskuldssatta unga vuxna som de aldrig kommer i kontakt med. I stället är det främst familjen och det egna nätverket som man vänder sig till om man får ekonomiska problem.

– Det finns ett stort mörkertal. De som hamnar i skuldfällor eller risk för överskuldssättning och kan få hjälp av familjen syns inte och

blir aldrig ett samhällsproblem. Vi tror att det är det informella stödsystemet som delvis bromsar det här problemet. Samtidigt är det inte alla som har föräldrar eller familj som har råd att hjälpa, säger Erik Eriksson.

Den som dras med stora skulder kan också få hjälp med skuldsanering av Kronofogden. Förra året ansökte drygt 28 000 personer om skuldsanering, den högsta siffran någonsin. Ökningen var särskilt kraftig bland unga vuxna. Men för att beviljas skuldsanering måste man uppfylla vissa krav.

– Det är väldigt få unga vuxna som får skuldsanering. Då ska man ha haft väldigt stora skulder under en längre period och ha försökt hantera de här skulderna. Unge vuxna har sällan haft skulderna så länge att de är berättigade till skuldsanering.

Experter och myndigheter har varnat för att överskuldssättningen bland unga vuxna kan ha ökat under pandemin. Det är också något som forskarna ska titta närmare på i projektet. Coronautbrottet har slagit särskilt hårt mot hotell- och restaurang samt turist- och nöjesindustrin, branscher som framför

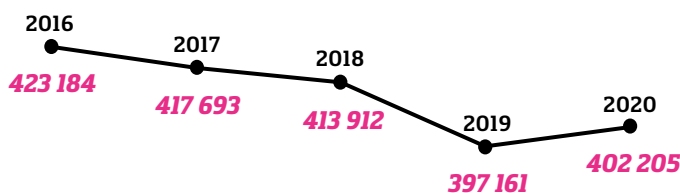
87 000 000 000 kr = total skuld till Kronofogden 2020

Färre har skulder – men totalsumman ökar

Under de senaste åren har antalet personer med skulder till Kronofogden minskat. Under 2020 ökade antalet skuldsatta något, från 397 000 till 402 000 personer. Bortsett från 2019 är det den lägsta siffran på 29 år.

Samtidigt ökar den totala skulden till Kronofogden. Sedan 2015 har skuldbeloppet ökat med 15 miljarder kronor; från 72 miljarder kronor till 87 miljarder kronor. Det betyder att för dem som har skulder hos Kronofogden blir summorna allt högre. I slutet av 2020 låg medianskulden på strax över 59 000 kronor.

Antal personer med skulder till Kronofogden

Källa Kronofogden.se

allt sysselsätter unga vuxna. Det har gjorts att många blivit av med sina jobb eller gått miste om chansen att ta sig in på arbetsmarknaden.

Syftet med forskningsprojektet är dessutom att se hur man kan motverka överskuldssättningen bland unga vuxna. Det kan till exempel handla om utbildning i skolan för att förbereda dem för att kunna fatta rationella beslut när de väl flyttar hemifrån och ska stå på egna ben.

Forskarna ska även undersöka hur det offentliga stödsystemet kan förbättras. Många av dem som blir överskuldssatta kommer förr eller senare i kontakt med socialtjänsten för ekonomiskt bistånd, men då inriktar man sig mer på hela livssituationen. För att bättre kunna hantera överskuldssättningen kan man behöva se problemet som en specifik fattigdomsfråga, menar Erik Eriksson.

– Det vi tänker är att man kan se överskuldssättning som en speciell typ av fattigdom. Det handlar inte bara om att man inte har något

jobb och tillräckligt med inkomster för att klara livhanken. Man ligger i stället hela tiden på ett rejält minus.

Samtidigt kommer det att krävas någon form av statlig reglering av kreditmarknaden för att få bukt med överskuldssättningen, tror forskarna. I dag lockas många unga vuxna av snabba lån och högkostnads-krediter för att konsumera. Många låneinstitut marknadsför sig som seriösa och att de vill hjälpa låntagarna, till exempel att samla sina lån, men i slutändan blir kostnaderna ändå höga.

– En hårdare reglering av kreditmarknaden, med krav på någon form av säkerhet vid lån, tror vi är en av de av de delar som verkligen skulle behövas för att påverka möjligheterna att ta lån, säger Erik Eriksson.

För ett par år sedan införde regeringen visserligen krav på kreditprövning, måttfull marknadsföring och räntetak för snabblåneinstitut.

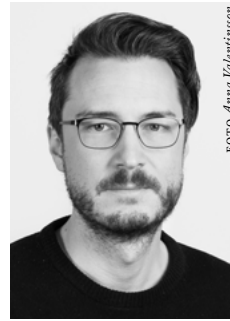
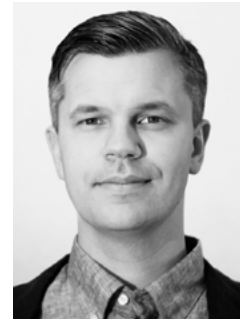

FOTO Anna Valentinsen

ERIK ERIKSSON, doktor i socialt arbete vid Socialhögskolan i Lund

TOBIAS DAVIDSSON, doktor i socialt arbete vid Göteborgs universitet

Men räntetaket ligger ändå på skyhöga 40 procent och det är fortfarande väldigt enkelt att ta lån.

Om inget görs för att motverka överskuldssättningen riskerar det att bli ett växande samhällsproblem som leder många unga vuxna rakt in i en oöverskådlig skuldfälla, menar Erik Eriksson.

– Det blir en grupp individer som på något sätt kommer att fortsätta att leva på marginalen och kommer att göra det väldigt länge om de inte har möjlighet att betala av sina skulder, säger han. ■

3 tips när pengarna inte räcker till

1. Kontakta den du är skyldig pengar och säg som det är. Kanske går det att dela upp betalningen eller hitta en annan lösning.

2. Försök få en helhetsbild av din ekonomi - vilka inkomster och utgifter har du? Vilka är du skyldig pengar och hur mycket? Det finns många bra appar och digitala verktyg som kan vara till hjälp, till exempel Konsumentverkets budgetkalkyl.

3. Våga be om hjälp. Prata med någon i ditt nätverk av familj, vänner och bekanta. Berätta att du har ekonomiska svårigheter. Vill du hellre prata med någon utomstående? Kontakta budget- och skuldrådgivaren i din kommun eller ring Kronofogdens kundservice.

Källa: kronofogden.se

När döden skiljer oss åt

Forskare vill ge bättre stöd till äldre i sorg

Varje år tvingas tiotusentals äldre i Sverige att ta farväl av sin livskamrat. Sorgen och påfrestningen kan leda till att en del av dem själva avlider. Forskaren Kristina Johnell tar nu reda på vilka äldre som drabbas hårdast vid dödsfall och hur man bäst kan stötta dem.

TEXT *Eva Annell*

Vi har alla hört berättelser om äldre par som somnar in kort efter varandra, som om sorgen blev för stor och tung för den som blev ensam kvar. Att änkan eller änklungen också avlider kallas för änkeskapseffekten och är ett verkligt fenomen.

– Tidigare studier visar på att risken att dö är cirka 20 procent högre för människor som nyligen förlorat sin maka eller make än för dem vars partner fortfarande är i livet. Risken att drabbas av akuta hjärt- och kärlsjukdomar som hjärtinfarkt och stroke är också förhöjd, säger Kristina Johnell som är professor i geriatrisk läkemedelsepidemiologi vid Karolinska Institutet.

Hon berättar att mycket av den tidigare forskningen som finns på änkeskapseffekten inte fokuserat på äldre personer, trots att de flesta som kommer att drabbas av att partnern dör är gamla. Varför det inte forskats mer specifikt på äldre vet hon inte.

– **Kanske har man ansett att det är naturligt att förlora sin partner när man är gammal, att det är något man bara måste gå igenom.** Det kan också finnas metodologiska svårigheter för forskare. Det kan kännas oetiskt att skicka ut enkäter till gamla i sorg och dessutom kan en del ha svårt att svara på grund av skörhet och kognitiv svikt.

För att fylla kunskapsluckan när det gäller änkeskapseffekten hos äldre leder Kristina Johnell nu forskningsprojektet *”Tills döden skiljer oss åt? Hälsoeffekter av förlust av make/maka hos äldre.”*

Projektet bygger på registeruppgifter om sådant som rör

hälsan för cirka 43 000 personer som förlorade sin make eller maka under åren 2013 och 2014, och som vid tillfället var 65 år eller äldre.

– Vi har unikt stora och fina register i Sverige, vilket ger oss möjligheter som forskare i andra länder inte har. Här har vi tillgång till bra forskningsdata utan att någon behöver fylla i enkäter eller liknande. Alla inkluderas.

Syftet med projektet är att identifiera vilka som löper störst risk att få svårigheter med den egna hälsan när partnern avlider. Den ska också ge kunskap om vad som kan göras för att underlätta för dem.

– **Det är en stor kris att förlora sin äkta hälft** och en del är utmattade redan innan dödsfallet av att under lång tid ha vårdat en partner som tynat bort. Vi hoppas att vår forskning leder till att man kan sätta in riktade interventioner till dem som behöver det mest.

I studien noteras hur de efterlevandes hälsa förändras både året efter dödsfallet och året före. Uppgifterna jämförs med hälsan för en kontrollgrupp med jämnaåriga personer vars äkta hälft fortfarande lever.

– Våra preliminära resultat visar att risken för att den efterlevande ska dö är störst de första månaderna efter dödsfallet. Det är alltså viktigt att sätta in stöd utan fördröjning.

I Kristina Johnells studie märks också hälsoförsämringar. Jämfört med kontrollgruppen drabbas de efterlevande oftare av akuta hjärt- och kärlsjukdomar, lunginflammationer och höftfrakturer. De blir också oftare inlagda på sjukhus och inskrivna vid äldreboenden.

– Sådant ökar kort tid efter, och före, partnerns dödsfall. Allt tyder

alltså på att det är bråttom med insatser till den som är på väg att förlora sin partner.

Projektet pågår till slutet av 2022 och mycket återstår att analysera.

– Jag ser fram emot när vi ska börja studera effekten av läkemedel till de efterlevande. Kanske kan läkemedel minska riskerna, men det är inte säkert. Till exempel kan viss psykofarmaka öka risken för fallolyckor, säger Kristina Johnell.

Änkeskapseffekten kan delvis bero på att efterlevande inte har ork att sköta om sig som tidigare.

– I akut sorg kan man bli både handlingsförlamad och förvirrad. Det finns risk att man glömmer att ta sina mediciner och många orkar förmodligen inte tänka på sådant som att motionera och äta bra.

Hela 68 procent av de efterlevande i studien är kvinnor, eftersom kvinnor i genomsnitt lever längre än män och ofta är yngre än sina makar. Senare i projektet kommer könsskillnader att undersökas närmare, men preliminära data visar att män har större risk än kvinnor att avlida när den äkta hälften går bort.

Nyblivna änkor/änklingar 2020

År 2020 förlorade över 31 000 personer i Sverige sin partner på grund av dödsfall. Drygt 86 procent av de efterlevande var över 65 år.

Änkor är vanligare än änklingar i samtliga åldersgrupper. Bland dem vars make eller maka avled under 2020 var 68 procent kvinnor.

Källa SCB, antal nyblivna änkor/änklingar efter ålder och kön

– Jag vet inte varför det är så, men kanske har det något med traditionella könsroller att göra, till exempel att kvinnan stod för hushållsrutinerna.

Kristina Johnell tror att riskerna för de anhöriga kan vara olika beroende på hur den sista tiden med partnern såg ut. Studien har därför med uppgifter om huruvida de anhöriga dog av cancer, organsvikt, i plötslig död eller genom så kallad "långsam nedsättning" där till exempel demens räknas in.

– **Det här upplägget är unikt** för vårt projekt. Våra preliminära resultat tyder på att plötsliga dödsfall leder till särskilt ökad risk för att den efterlevande ska avlida, men

negativa konsekvenser ses även vid långsammare förlopp. Båda alternativen är hemska på sitt sätt.

Kristina Johnell är glad att ha möjlighet att forska på en så stor folkhälsofråga som förlust av make/maka hos äldre. Hon tror att lärdomarna kommer att kunna användas i många länder.

– Jag känner verkligen för den här forskningen. Gamla måste gå igenom en stor kris när de kanske redan är sköra och inte har mycket reservkapacitet för att hantera sorg. Allt vi kan göra för att förbättra situationen för dem är viktigt. ■

KRISTINA JOHNELL,
professor i geriatrisk
läkemedelsepidemiologi
vid Karolinska Institutet

FORTE MAGASIN GES UT AV FORTE
– FORSKNINGSRÅDET FÖR HÄLSA,
ARBETSLIV OCH VÄLFÄRD

NYHETSBRÉV

Prenumerera på Fortes nyhetsbrev och få löpande nyheter, forskningsresultat, information om utlysningar och evenemangstips via e-post. Gå till forte.se för att anmäla dig som prenumerant. forte.se/nyhetsbrev

SEMINARIER OCH EVENEMANG

Varje år arrangerar Forte, på egen hand eller i samarbete med andra, ett flertal intressanta seminarier, konferenser och andra evenemang inom hälsa, arbetsliv och välfärd. forte.se/evenemang

SOCIALA MEDIER

Följ oss i sociala medier för att snabbt få nyheter och uppdateringar från Forte. twitter.com/forteforskning
facebook.com/forteforskning
linkedin.com/company/forteforskning

TA DEL AV VÅRA EVENEMANG I EFTERHAND

Vi filmar nästan alltid våra evenemang för att fler ska ha möjlighet att ta del av dem. På vår YouTube-kanal hittar du många spännande föredrag, seminarier och intervjuer. youtube.com/forteforskning

PUBLIKATIONER

På vår webb kan du ladda ner och beställa alla våra publikationer gratis. forte.se/publikationer

**Registrera dig på
fortemagasin.se så får
du nästa nummer helt
utan kostnad!**

FORTE:

Forskningsrådet för
hälsa, arbetsliv och välfärd